

JÁSZKUNSAĞ

Társadalompolitikai
művészeti és irodalmi
folyóirat

4

XXVI. évfolyam
negyedik szám
1980. december

Kedves, Édes Szabolcsi Bista!

Értesítésem kérésére megköszönöm a leveleket,
és ha te, édes szabolcsim, birtokos, és nem segítettél, igen félre
a nyeregbe való ki-vetetésen. Sőt ide is lehet adni: -
Köszönöm való igaz tiszta beszédünket, és tudod, az annyi
kötésnek van 2 helyig itt volt, és mindég rebesztett. Sőt el-
valami garádag. Munkái névül látszik, hogy a te is az
való igaz. De ez a nyelvnek valami pörög, és lent a vesztéget,
és a kis köti is egyenlőlegétől fogva ejtőd. Végülre. Ha ugyan
kijelekedte az anyoka akaratját kötésnek, amely abban áll,
hogy az én köztim! azon munkáitkor mennyeen fe-
ker —! mi az öreg mámit. egyben ki tanultak, öle-
ttak az vakítottak el, hogy garádag. Hivatalba is, és helybe is
Ellenen pedig az akaratok vagyon, hogy regény. Nétek vagyok
meg mondatta ugyan köti plammomat, hogy én a kétszer
nál nem maradok, és hivatalba állani akarok. De erre is
ért-felétse a vén, is jaj ki tudja hol, és mikor lesz az.

Már most kiérlelted. az igazán brechéó brivnek állapodjál,
mint hogy magad is brechéó. — Oh Szabolcsim Bista! —
Az én regény köztim is, bútal: hirtet az annyal, és a
goffan meg mondta néti, hogy rajta ki is volt. Sőt ki is volt
néti, ha mindjárt vékival mérti is az aranyat; De egy
által meg vakítottak a vén lúdnak az sem hatnáll, sőt meg
meg haragudott seá, réam, és Murányinera is, hogy mi is az
tök meg, hogy örvök. Szabolcsim, gondolatok mit isoda
Bista éri, és ki is brivü anya lehet. Mát regény köti se-
le mondott minden keménytől; meg csak alig tartom be-
a lettet, és a Biralmat. Így lehet mint hogy a dolgot ne-
trefa lehetne kell, és mint hogy a néti máit említett. Szabolcsim

mon-

TARTALOM

- 3 Tatár népköltészet
Megszöktetem kedvesemet. Mindig kaptam,
amit kértem; — Iluh István fordításai; Jaj
de fázik a kedvesem — Baksán Mária for-
dítása; Vígágunkban fut az élet, Csúfoló,
Hová sietsz, kedvesem! — Körmendi Lajos
fordításai; Dalolj, mondd, dalolok — Bektur
András fordítása
- 7 Mogyorósi Erika: Gyanószál (Nagy László
kiállítására)

VALÓ VILÁG

- 8 Egy utcaközösség élete (Karcag, Damjanich
utca, 1970—78) — Örsi Julianna szociográ-
fiájának befejező része

FÓRUM

- 17 Gondolatok a mezőtúri agrárértelmiségről —
Ürmössy Ildikó írása
- 25 „Nem akartunk mi ezzel nagy dolgot ten-
ni...” — Berki István beszámolója arról,
hogyan született egy termelészövetkezeti hon-
ismereti szakkör

DOKUMENTUM

- 29 Déryné Széppataki Róza házassága — Tóth
János közlése

MŰVÉSZET

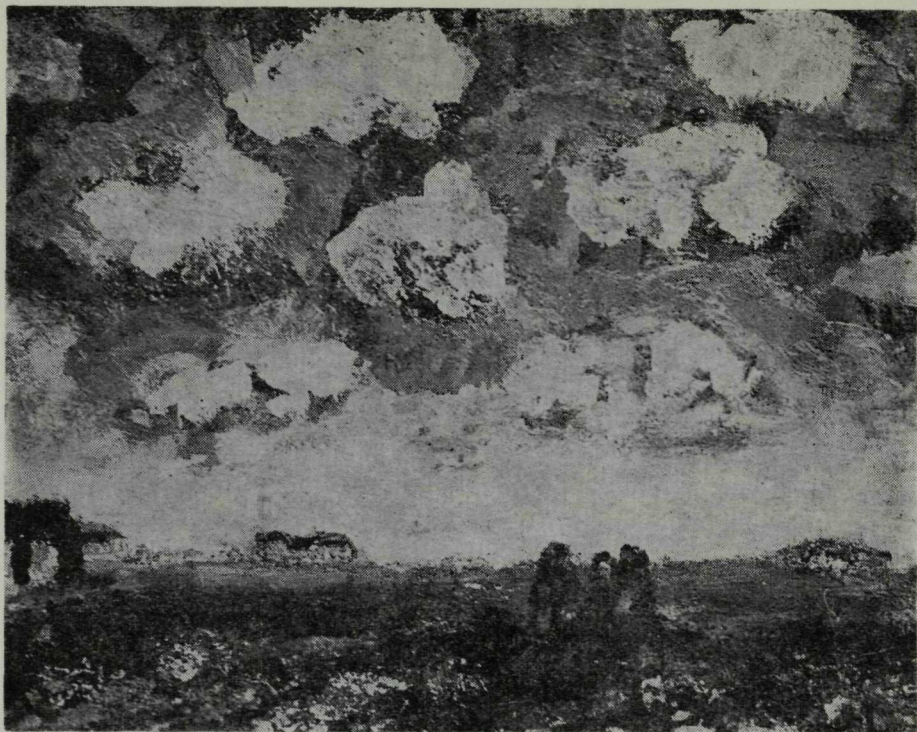
- 32 A szépség narkotikuma — Születésnap i be-
szélgetés Baranyó Sándorral
- 42 A Szigligeti vonzásában, avagy senki sem
lehet próféta a saját... — Koós Olga vallo-
mása

TÉKA

- 46 Fazekas Mihály: Kunmadaras juhászata
(Füvessy Anikó)
- 47 Balogh Elemér: Szépségverseny (Bistey
András)

KÉPEK

A címlapon, a borító 3. oldalán, a 2. oldalon, a
6., a 36., a 39. oldalon Baranyó Sándor rajzairól,
festményeiről készült fotók (Dede Géza), a borító
2. oldalán Déry István levelének hasonmása.

JÁSZKUNSÁG

Szerkesztő bizottság: Andrikó Miklósné, Berényi Ferenc, Fábián Péter (elnök), Lengyel Boldizsár, Nánási Mihály, Valkó Mihály (felelős szerkesztő).

A Szolnok megyei Tanács V.B. művelődésügyi osztályának folyóirata. — XXVI. évfolyam, 4. szám. — Megjelenik negyedévenként. — Szerkesztőség: 5000 Szolnok, Koltói Anna u. 2. Telefon: 13-131. — Kiadja a Szolnok megyei Lapkiadó Vállalat. A kiadásért felel: Virág Iván. — Terjeszti a Magyar Posta. — Előfizethető a Posta Központi Hírlap Irodánál (1900 Budapest, V., József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díja: 1 évre 28,— Ft, csekk-számlaszám: 215-96162. — Készült a Szolnoki Nyomdában (5000 Szolnok, Vörös Csillag út 28.) — Felelős vezető: Gombkötő Béla igazgató.
ISSN 0448-9144

A Jászokunkság 1980/4. decembei szám
s z e r z ő i :

Tlul István - költő, Papirgyári sm., Szelaek m.
Néplap muakatárs /Szelaek/
Baksán Mária -
Körmeadi Lajos - Szelaek m. Néplap riporterere
Bektur András -
Megyerési Erika - népmívelő, M. Miv. Ifj. Kp., /Sz/,
Őrsi Julianna -
Ürmössy Ildikó - Mezőturi Főiskola tanársegédje
Berki István - nyd. tsz- paraszt, /Jászapáti/
Tóth János - Jász Muzem igazgatója /Jászberény/
Baranyó Sándor - festőművész, /Szelaek/
Keós Olga - sziművész /Szelaeki Szigligeti Színház
Fivessy Anikó - muzeumigazgató /Tiszafüred/
Bistey András - riporter, Szelaek m. Néplap
Dede Géza - fotóriporter, -"-

/Valkó Mihály szerk. közl

TATÁR NÉPKÖLTÉSZET

Mindig kaptam, amit kértem

Mindig kaptam, amit kértem,
De hogy mit, már nem emlékszem.
Vénségemre elfeledtem
Szeretőim mért szerettem.

A Hold fénye növekszik,
Megcsúnyul, ki öregszik.
Nem szeret, csak elvisel,
Meghalnék, de élni kell.

Jaj, istenem, görcs szorít,
Félek, hogy megnyomorít.
Jaj, szánjál meg, kedvesem,
Balzsamodból adj nekem!

Hápig tizenkét kacsád,
Megismered-é apád?
Engem hívtál éjszakára,
Mégis mással bújsz az ágyba.

Erősödik a Hold fénye
Május hónap elejére.
Nehéz az újbóli válás,
Szomorú a visszavárás.

Hóhoz hasonló a karom,
Igen sok a kívánságom.
Ó, ha csak egy teljesülne,
Visszatérne vidámságom.

Iluh István fordításai

Megszöktetem kedvesemet

Nyitott könyv az asztalomon,
Asztal alatt árnyak.
Téged szépem messzről jött
Nemes úrnak látlak.

Fehér vászon ingemre
Piros mintát varratok.
Megszöktetem kedvesemet,
A szívemre hallgatok.

Adok neked kalpagot,
Vigyázz rá, ha felveszed!
Kiviszlek a zöld mezőre,
Leszek rózsám kedvesed.

Szép kedvesem felgyújtottál,
Jaj, kedvesem, mit tettél?
Édes, gyengéd szavaiddal
Megszerelmesítettél.

Teát isztok, forró teát,
Éj csuk rátok ablakot.
Lassan-lassan összeér
Málnaszínű ajkatok.

A gyémántos gyűrűmet
Nem teszem a cölöpre.
Egyszer látott arcodat
Megőrizem örökre

Jaj de fázik a kedvesem

Erős asztal sima lapja,
De kemény a fejem alja.
Szépek közül egy sem akad,
Ki párnámat kiválassza.

El sem hiszed, hogy úgy vagyok,
Látásodért majd meghalok.
Mert amikor feléd megyek,
Elhagynak engem a gondok.

Jaj de fázik a kedvesem,
Se takaróm, se fedelem.
Ha lenne is jaj de fáznánk,
Míg egymásra rátalálnánk.

Baksán Mária fordítása

Vígságunkban fut az élet

Csapjad ki a deres lovad,
Gyenge fűvön szaladgáljon.
Amíg fiatal az ember,
A játékra készen álljon.

Lelkem, lelkem, lelkecském,
Piros kendőt adtam én.
Ha a deszkát megunnád,
Keblem legyen a párnád.

Pirosarcú szép kedvesem
Egész éjjel ölelgetem.
De a hajnal mindjárt hasad,
Nagy titokban el kell mennem.

Vígságunkban fut az élet,
Szomorkodva éppúgy elmegy.
Hogyha vigadozva élünk,
Szebben telik el az élet.

Csúfoló

A kenyér is nyomorék,
Csámpás itt a fehérnép.
Járdájukhoz nincs seprű,
Asszonyukon sok tetű.
Utcájukon mély kátyúk —
Erre is vak a lányuk.

Hová sietsz, kedvesem?

Ne húzz bocskort, mert beázik,
Nemezciszma jobban illik.
Olyan jól mutatunk benne,
Ellenség sem köthet bele.

Bársonyodhoz sok gyöngy legyen,
Viseleted legszebb legyen.
Úgy érzem én, majd meghalok,
Mikor neved számra veszem.

Hová sietsz, kedvesem,
Vized honnan merítéd?
Befelhőzött homlokod,
Szívemet keserítéd.

Reggel-este mikor leslek,
Hideg szelek sepregetnek.
Hogyha elmész, nem tudom már
Nálad nélkül mihez kezdek?

Körmendi Lajos fordításai

Dalolj, mondod dalolok

Dalolj, mondod, dalolok,
Kérésedre hallgatok;
Te is tégy ám kedvemre,
Hogyha hozzád fordulok.

Fényes barna hajadat
Mégfésülted, befontad;
Csillagos szép szemeddél
Nyugalmamat elloptad.

Sok szép virág a kertbe',
Szakítottam belőle;
Hamar elment kedvesem,
Régen nincs hír felőle.

Hej, szerelem, szerelem,
Kedvesem az ölemben;
Akkor van csak nyugalmam,
Ha kedvesem ölelem.

Virághímes ingemet
Levetem meg felveszem;
Te utánad vágyódván,
Égek, magam emészttem.

Bőnek tartva ingedet,
Nagyon le ne szűkítsed;
Gyere, vélem találkozz,
Hogyha búsul a szíved.

Hosszú az én ingem ujja,
Gyere, beszélgessünk újra;
Szép arcodnak látásával
Nem telik be szemem soha.

Fúj a szellő, meglebben
Ablakomnak függőnye;
Tied leszek, édesem,
A sors is így rendelte.

Korán kelvén, hajnalban,
Méz csepeg az almából;
Mindig, minden imámban
Téged kérlek Allahtól.

Ablakomon kinézvén,
A hegyet hó takarja;
Éjjel-nappal szenvedvén,
Szívem bánat borítja.

Sárga lovam sörényét
Fésüli a déli szél;
Megvert engem a nagy ég,
Szívem jót már nem remél.

Viaskodik két madár
Egy fészekrakó ágért;
Mért lángolok, mért égek
A nem nekem szánt lányért?

Asztrahánból dinnyét hoztak,
Nosza, gyere, kóstold meg;
Hogyha szeretsz, én szépségem,
Higgyél nekem s csókolj meg.

Pénteken, hajnal fele,
Kinyílt éji szép rózsám;
Csalogány vagy, én fecske,
Reménységem madárkám.

Leterítve az asztal
Hímes-díszes abrosszal;
Éjjel, ha jössz, köszönt majd
Hetven féle madárdal.

Lányok mennek a kútra,
Csillog-ragyog a vedrük;
Fátyluk alól titokban
Reám vetik szép szemük.

Játszanék én a kobzon,
Ha jó volna a húrja;
Ölegetném én a lányt,
Ha csinos és szép volna.

A Kaban tó igen mély,
Nem gázoltam át rajta;
Hogy majd ennyi bánat ér,
Nem gondoltam valaha.

Kapum előtt zöld pázsit,
Harmat lepi hajnalban;
Hozzám való az a lány
A szemközti szomszédban.

Látok ezer virágot,
Ha ablakom kinyitom;
Kedvesemnek szép arcát
A Naphoz hasonlítom.

Udvaromra dér hullott,
Lányainkat ne csúföld;
Mert falunkban minden lány
Igaz szívű, nem romlott.

Kertem tele szederrel,
Ne szedjed le, nekem kell;
A te bátor szíveddel
A versenyt ki venné fel?

Kiskertemet dér lepte,
Nálunk a lány mind büszke;
Ha büszke is, van mire,
Mindnek duzzadt a keble.

A függönyöm égszínkék,
De szép, kinek szeme kék;
Ha olyannal élhetnék,
Egy rossz szót én nem szólnék.

Két feketém befogtam,
Hosszú útra indultam;
Szemed könnyek áztatták,
Mikor tőled búcsúztam.

Ablakom ha kinyitom,
Látszik az Idel partja;
Nem oltja vágyam tüzét
A tenger minden habja.

Fekete a süveged,
Bizony, kicsit szűk neked;
Hogyha eljössz, máris mégy,
Ilyen a te szerelmed.

Kerek tónak partjára
Virágokat ültetnék;
Ha két karom szárny volna,
Mindjárt hozzád repülnék.

Bektur András fordítása

Gyanólszál

KARCAG, 1980. április 28. 18 h. A Déryné Művelődési Központban Nagy László rajzaiból, képverseiből nyílt kiállítás.

Gyermeki elfogultságnak anyanyelvünk iránt mindig méltónak bizonyult. Mégis, most, amikor Nagy László képverseit, rajzait nézzük, mintha eredendő mesterségünk a hallgatás volna — az öröm, a Szép hatalma alá kerülve gyámatlanul bennünk reked a szó. Pedig Gyanólszál, ahogyan először felesége, Szécsi Margit becézte játékosan a költőt, haragudna érte; hiszen a szellem egyetlen lehetősége a fölszabadulás.

Szigorú szemét látom, s szóra kívánczik a szám. A költő irkákba hullva is a törvényre int: „Műveld a csodát, ne magyarázd!” — hallom, s mint ember-voltunk legelső csodáját, a szót, a beszédet kísérem meg most közöttünk megteremteni.

A karcagi kiállítás emberi üzenetét meg sem próbálom közvetíteni, hiszen „lélektől lélekig” nyúlnak- szólnak ezek a kézvonások. Buda Ferenc megnyitó szavait idézem inkább: „helyzetünk kiváltságos, mint ahogy maga az alkalom is kivételes: műhelyed ajtaja kinyitva sarkig, szabad belépni mindenkinek.” S a szabadság ott kezdődik, ahol az emberi szó meg nem szegényíthető. — Itt nem pecsétel meg az őszinte beszéd.

Nem hiszek a titkok emberhez méltó voltában, mert megalázónak tartom a félelmet, a rettegést — s tudom, hogy minden magunkbarejtett érzés, gondolat csupán önvédelemből bújdosik bennünk halálra-ítélten.

Hiszem: az ember fia-lánya nem arra született, hogy túlélje önnön életét, hanem, hogy tovább-éljen temető-arcú nagymamákat, teremtő mosolyt, kéz-fogást, ölelkezést.

Korán anyákhöz józanult életünk közös. Vakító-tisztán született arcunk, homlokunk — megvonni tőlünk a büntelenség jogát és lehetőségét, szövetkezhetnek-e bármilyen erők?

Nagyvilág-széles árvaságunk — magyarságunk — sebeit fölmutatni: tudom, nem reménytelen. Ehhez ad példát a játék bölcsességével, európaiságával is Nagy László.

Két éve még, hogy a szívszakadású reggel földbe gyökerezett. Két éve már, hogy naponta hiába várjuk: ránk szól, ha vétünk. A kiállítás: KÍSÉRLET A BÁNAT ELLEN, kísérlet a megmaradásért; s hogy

„tisztának a tisztát őrizzük meg
oltalmazzuk az időben, ámen.”

ÓRSI JULIANNA

Egy utcaközösség élete

Karcag, Damjanich utca, 1970-78

A különböző korú emberek a társadalom fejlődését, a mindennapi életben bekövetkezett változásokat más és más léptékben követik. Okoz-e ez a generációk között feszültséget? E feszültség meglétére és megnyilvánulási formájára két kérdés feltevésével próbáltunk adatokat szerezni. Az idősebbektől (39 esetben) megkérdeztük: mi a véleménye a mai fiatalságról? 13 kérdőívben a kérdést a következő módon tettük fel: milyen különbségeket lát a szülők, nagyszülők és a fiatalok gondolkodásában, véleményalkotásában? Az első kérdésre 17-en nem adtak választ. Négyen a fiatalokról negatív véleményt alkottak. „Nagyon igényesek, magaviseletük nem megfelelő.” (Gépjárművezető, I. csoport.) „Nem fogadnak szót, nagy hajuk van, nem szeretnek dolgozni.” (Tsz-tag, I. csoport.) „Több tisztelettel lehetnének az idősebbekhez.” (Tsz-tag, I. csoport.) „Az általános tudásuk megvan, de sok százaléka magatartásával nem tudja azt bizonyítani.” (Tsz-tag, I. csoport.)

Ezen adatközlők a fiataloknak az idősebb generációval szembeni nem megfelelő magaviseletüket rótták fel. Vannak, akik egyértelműen a fiatalok pártjára állnak. Ime ezek a vélemények:

„Többségében szorgalmas, becsületes, igyekvő.” (Egyedül álló nő, X. csoport.) „A mai fiatalok modernek, igényesek.” (Mezőgazdasági gépszerelő, II. csoport.) „Önállóságra törekszenek amit helyeslek.” (Tsz-tag, I. csoport.) „Tanulékonyak és műveltek.” (Tsz-tag, I. csoport.) „A mai fiatal se rosszabb, mint mi voltunk, csak ők már másabbak, jobban meg merik mondani az igazukat és ez jobb. Határozottabbak és egy kicsit önzők és szeretnek divatosan járni, de ez nem baj, mert így kulturáltabbak. A hajukat pedig csak úgy hordják, mint a divat.” (Háztartásbeli nő, I. csoport.)

Többen a fiatalságról alkotott véleményükben kifejezik a saját beteljesületlen vágyaikat, amelyek a mai fiatalok előtt lehetőségként szerepelnek. „Szeretem nagyon a mai fiatalokat, igaz én már nyugdíj előtt állok, de azért nagyon örülök, hogy nekik jobb a mai helyzetük, mint nekünk volt. Úgy a tanulás terén, mint a szórakozásban, kereseti lehetőségben.” (Özvegyasszony, X. csoport.) „Könnyebben élnek, modernebbül. Mi többet dolgoztunk. Tanulni is jobban van lehetőség.” (Újságkihordó, X. csoport.) „A mi fiatalságunkhoz viszonyítva sokkal több lehetőség van a tanulásra, amit többnyire ki is használnak.” (Traktoros, IV. csoport.) „Jobb, könnyebb a sorsuk.” (Háztartásbeli nő, csoport.) „Most a fiataloknak jó. Van kereseti lehetőség, meg van nekik minden adva. Szépen járnak.” (Háztartásbeli nő, I. csoport.) „Sok idejük van. Mi —4 órákor keltünk, ők meg 8-kor. Mennek a presszóba. Mi szabadon voltunk.

Az a fiatal a mi időnkben úgy kimulatta magát, mert zene volt. (Tsz-tag, I. csoport.)

A véleményeket megismerve megállapíthatjuk, hogy az idősebbek (néhány kivételtől eltekintve), ha ők maguk, különösen cselekedeteikben tartózkodnak a változtatástól, de a fiatalok haladó gondolkodását elfogadják.

A fiatalok idősebbekről alkotott véleménye sokkal kritikusabb. A generációk közötti különbségként általában éppen a változáshoz való hozzáállást látják. Vannak, akik egyértelműen elítélik az idősebbeket.

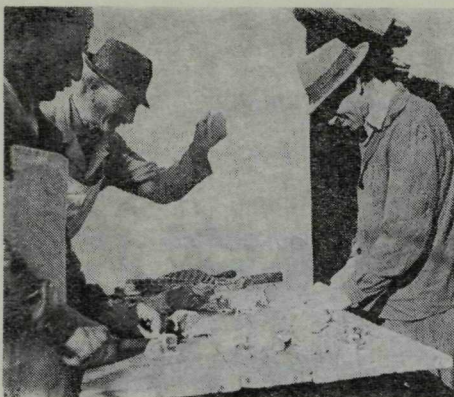
„Szerintem a szülők egyformán gondolkodnak a nagyszülőkkel (nem mindenütt!). A fiatalok bátrabban, szabadabban alkotnak véleményt. (Gyógyszertári asszisztens, VI. csoport.) „A szülők nagyszülők leginkább régi, elavult gondolkodásúak. Nehezen tudnak lépést tartani a rohanó életformával. Az idősebbek és a fiatalok véleményalkotása sokban különbözik.” (Elektroműszerész, VI. csoport.) „Nagy különbséget látok, mert a szülők mindig magukat hozzák fel példának, azt hiszik az mindig jó, ahogy ők csinálták. Nem vesznek arról tudomást, mennyire fejlődött a társadalom és mi nem akarunk úgy élni, mint ők. (Ápolónő, VII. csoport.) „Általában a szülők jóra intők, aggódók, de ezt az aggodalmat és jót akarást sokszor túlzásba viszik. (Szülésznő, VI. csoport.) „A szülők, nagyszülők a fiatalokkal ellentétben a megrögzött rossz szokásokhoz is ragaszkodnak. Nem tudnak a fejlődéssel úgy lépést tartani, annyira megérteni a társadalom gyors fejlődését, mint a fiatal. A fiatal csak hallott a múlt keserűségéről, de nem élte át, így nem is tudja úgy értékelni és viszonyítani a mához. (Könyvelő, VI. csoport.)

Ez utóbbi vélemény összetettebben látja a problémát, és a fiatalok túlzásait is elítéli. Mások különbséget tesznek a közép- és idős generáció között is. *A középgenerációt már közelebb érzik gondolkodásmódban a fiatalokhoz, mint az idősökhöz.* Lássuk ezeket a példákat!

„Nagyszüleim elmaradott gondolkodásúak voltak, mivel iskolai végzettségük nem volt. Szüleim gondolkodása már teljesen olyan, mint a mienk. Négy gyermek minden modern dologra ráveszi.” (Ápolónő, VI. csoport.) „A szüleim és az én véleményalkotásomban különbség nincs. A nagyszüleimmel már nem mindig egyezik a véleményünk.” (Tanuló, IX. csoport.) „Korcsoportok más és más a véleményalkotás az egész életfolyamatról.” (Raktárosnő, VII. csoport.) „Természetes, hogy mindenki a saját kora szellemében nevelkedett, nehezen álltak át, ezért nem lehet elmarasztalni őket. Gondolkodásmód — életszemlélet — hétköznapi élet.” (Művelődési előadó, X. csoport.)

A fiataloktól megkérdeztük azt is, hogy miben nevelné másképp gyermekét, mint őt nevelték.

„Mindent őszintén meg fogok beszélni gyermekeimmel, semmit sem fogunk előttük titkolni.” (Ápolónő, VII. csoport.) „Talán abban, hogy többet beszélgetnék vele a gondjairól.” (Tanuló, IX. csoport.) „Taníttatnám, nem titkolnék el előle az élethez szorosan kapcsolódó dolgokat.” (Gyógyszertári asszisztens, VI. csoport.) „Szabadabban.” (Szobafestő, IX. csoport.) „A kulturális élet területén másként nevelném. Például nem bálba vinném el, hanem olyan táncösszejevetelre, ahol hasonló korú, műveltségű fiatalok vannak.” (Szülésznő, VI. csoport.) „Sokoldalú, sokirányú gondolkodásra és cselekvésre. Könnyen tájékozódjon, feltalálja magát.” (Fűtészszereelő, VIII. csoport.) „Sajátos körülményeknek megfelelően. Óvoda + napközi + önállóság.” (Művelődési előadó, X. csoport.) „Ugyanúgy nevelem, s ugyanúgy mindent megkap, mint én.” (Ápolónő, VII. csoport.)

A lakodalmi előkészületben szomszédok és rokonok egyaránt segítkeznek (birkahúsvágás)

A gyermekágyasok rokonoktól, szomszédoktól ebédet kapnak

Összegezve e kérdéskört, megállapíthatjuk, hogy a különböző korosztályok eléggé harmonikusan élnek egymás mellett.

Az utcában egy államosított ház kivételével kertesi családi házak vannak. A tulajdonszerzésnek több módja előfordul. 17-en vették a házukat, 10-en a szülőktől örökölték (ebből 7 esetben a feleség az örökös, gondviselés címén), 5-en újonnan építették. (Megjegyezzük, hogy a IV. csoport tagjai között nincsenek örökösök. Ez természetes, hiszen még fiatal családokról van szó. A VI., VII., VIII., IX. csoport tagjaitól nincsenek adataink.)

A Damjanich utcában 1978-ban 14 új típusú sátortetős ház volt. A múlt században épített parasztháztípus az 1960-as években még az egész utcára jellemző volt. Ma már eredeti külső és belső formájában alig található meg. Az átalakítások az ablakok kicserélésével kezdődtek. 30 házra került „hármásablak”. A ház előtti eredeti kerek, vagy fűrészeléssel díszített faoszlopokat 20 háznál cserélték fel betonoszlopokra. A ház előtt a tető meghosszabbításával széles folyosót (gang) képeztek ki 17 esetben. Üvegveranda került 11 ház elé. E század első felében épült 8 ház, amely a polgári ízlés terjedését mutatja. Az utcában ma már csak 29 ház van, amelynek utcai homlokzata is meszelt (ebből 21 fehér). A parasztházak kőporozása csak az utcai fronton általános. A ház többi oldala és a gazdasági épületek fehérre meszelték. Az utcában jelenleg 40 ház kőporozott, 2 malterozott. Az eredeti nádtető még 25 háznál megmaradt. Cserepes tetejű 30 van. Palatető 16 (az új házak között cseréptető is van). A nádas padlást jobban szeretik, melegebbnek tartják, azonban a tető javításához szükséges nádhoz igen nehéz hozzájutni.

A kerítések többsége még mindig a hagyományos deszkakerítés. 11 háznál szépen faragott kapufélfá díszíti még a kerítéseket. A kerítések építésénél még ma is törekednek arra, hogy magas és zárt legyen: idegen ne lásson be. Ezzel a nézettel magyarázható, hogy alig van az utcában lécz-, drót- és vaskerítés.

A régi házak fala vályogból készült, az új házaké általában téglából (de ezek között is van vályogház). A vályogfalú házat jobban szeretik az emberek, ez melegebb. A lakások többsége 2 szoba-konyha-kamrás. A parasztházak alaprajzán nemigen változtattak, viszont a helyiségek más és más funkciót kaptak. A két szoba a lakások többségében megmaradt. Az egyik szoba gyerekszobaként, ahol

nincs gyerek, tisztaszobaként funkcionál. Az eredeti konyhából előszoba lett, amelyet nem fűtenek. A kamrából konyhát alakítottak ki. Ebből egy kis részt lerekesztettek spáiznak. 15 házból 8-ban a szoba burkolata padlós, háromban téglás, háromban parkettás. Egy helyen linoleum borítja a tapasztott földet. A konyhák általában mozaiklaposak. Előfordul a téglá és a padlóburkolat is. A legtöbb helyen alsókonyha is van, amelyben általános a kemence, a berakott kályha vagy a sparhelt. 1976-ban 15 házból 5 alsókonyhában kemence volt, 1 helyen a konyhában, 1 helyen a fürdőszobában. A szobákból az 1960-as években kidobták a kemencét. Az utolsót 1978-ban szüntették meg. A szobákat általában cserépkályhákkal fűtik. A főzésnél kezd elterjedni a gáz, illetve a villany tűzhely. Jellemző az is, hogy a spáizon kívül található még egy kamra, de ez inkább takarmánytárolásra szolgál. Az utcában 3 utcai kút van. 51 udvarba bevezették a vizet és kerti csap van. Elsősorban a fürdőszobával ellátott, új-típusú házakban van bent a víz. Az utcában 15 fürdőszoba van (az I. csoportba tartozó családok közül csak egy helyen van fürdőszoba). *Az új házak kocka alakú, sátortetős épületek, 3 kivételével 2-szobásak.*

Az 1976-ban végzett mikrovizsgálat azt mutatja, hogy *a lakásátalakítások kora az 1960—70 közötti időszak.* Ez egybeesik a helybeli termelőszövetkezetek megerősödésével. *Az 1960-as évek végén, a 70-es években viszont már inkább új házakat építettek.* Átalakítási tervek ma már csak ott vannak, ahol még ezt nem valósították meg. A pénzt elsősorban új bútorra, műszaki cikkekre (pl. autó), a gyerekeknek és temetésre gyűjtik.

Az 1976-os felmérés szerint az ittlakók nem vágnak el a kertés családi házból. „Emeletes házba” (OTP-, szövetkezeti lakás) senki nem kíván költözni. A vélemények azt mutatják, hogy *élet- és gondolkodásmódjuknak a családi ház felel meg.*

„Ehhez vagyunk szokva.” (Újságkihordó, X. csoport.) „Az kényelmesebb, de olyanban nem szeretnék lakni.” (Betanított munkásnő, V. csoport.) „A lányom akart, de én nem szeretnék olyanba menni. Ez szép, csendes utca.” (Özvegyasszony, X. csoport.) „Az olyan lakás olyan, mint madárnak a kalitka. Mi jobban érezzük magunkat, ha valamit tudunk csinálni az udvaron.” (Háztartásbeli, IV. csoport.) „Nagyvárosi lakás se kellene, mert jobb, ha kert is van.” (Háztartásbeli nő, I. csoport.) „Nem bírnám ki, hogy baromfit, paprikát, mindent piacról kellene venni. Akinek gyereke van, olyannak nem való. Olyan, mintha tömlőben volnának. (Háztartásbeli nő, IV. csoport.) „Én jobb szeretem a kertés házat. Itt jobban lehet mozogni, ezt-azt csinálni. A gyerekeknek is jobb.” (Háztartásbeli nő, III. csoport.) „Nem bírok a négy fal között lenni. Ha ki akar menni a szabad levegőre az ember, el kell otthonról menni.” (Háztartásbeli nő, III. csoport.) „Ezt szoktuk meg. Fel se tudnánk menni a lépcsőn.” (Tsz-tag, I. csoport.) „Tán, hogy összedüljünk, ha felrobban a ház.” (Özvegyasszony, X. csoport.) — Megjegyezzük, hogy az adatfelvétel a szolnoki gázrobanás utáni héten történt. — „Most is micsoda nagy szerencsétlenség történt Szolnokon. A gyermekem jányáék nem messze lagnak ahhoz.” (Özvegyasszony, X. csoport.)

A lakásfelszereltséget vizsgálva 12 elektromos cikk meglétére kérdeztünk rá: a háztartási gépek ((mosógép, centrifuga, porszívó, hűtőgép), a kulturális eszközök (rádió, televízió, magnetofon, lemezjátszó, fényképezőgép) és a közlekedési eszközök csoportjába (kerékpár, motorkerékpár, autó). A megkérdezettek közül mindössze egy adatközlő válaszolta azt, hogy egyik eszköze sincs. Átlagban 5,73 eszköz jut egy családra a 12-ből. (Az átlag alatt van az I., II., V., VIII., X. csoport és felette a IX., VI., III., VII., IV. csoport).

LAKÁSFELSZERELTSÉG

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	Összesen
Centrifuga	4	1	1	2	—	5	1	1	3	3	21
Mosógép	18	1	3	5	1	5	2	1	3	4	43
Hűtőgép	6	1	2	3	—	3	2	—	1	3	21
Porszívó	4	1	3	3	—	3	2	1	1	2	20
Rádió	18	2	3	7	1	4	2	—	3	6	49
Televízió	10	2	3	7	1	3	2	1	3	4	36
Magnetofon	—	—	—	—	—	2	—	—	1	—	3
Lemezjátszó	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Fényképezőgép	2	—	—	4	—	4	1	—	—	2	13
Kerékpár	18	1	3	7	1	5	1	1	3	6	46
Motorkerékpár	6	2	2	5	—	1	—	—	3	—	19
Autó	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1

A lakások háztartási gépekkel vannak legjobban felszerelve. Mosógép 9 ház kivételével mindenütt van. A többi házimunkát segítő eszköz elterjedtsége közepes: 47,5%. A közlekedési eszközök gyakorisági elmarad a háztartási gépektől (42,6%). E csoporton belül azonban igen nagy a szóródás. Kerékpár 6 lakás kivételével mindenütt van, autóval viszont csak egy család rendelkezik. Legalacsonyabb a lakások kulturális célokat szolgáló eszközellátottsága (40,8%). Itt is igen változó az egyes tárgyak száma. Legáltalánosabb a rádió. Mindössze három családnál nincs. Utána a televízió következik. 36 tv van az utcában. Alig van viszont fényképezőgép, illetve magnetofon, lemezjátszó.

Ez utóbbiból következtethetünk arra, hogy zenei igényüket elsősorban a rádió elégíti ki. Ez az igény nem túl magas. E vidékre jellemző népdalokat alig lehet gyűjteni. Zenei ismeretanyaguk elsősorban a magyar nóta. Ez jól megfigyelhető a névnapri vacsorákon, lakodalmakban és egyéb összejöveteleken. Megfigyeléseink szerint temetéseken is igen kevés a halotti énekeket tudók és éneklők száma.

1976-ban megvizsgáltuk azt is, hogy az elektromos cikkek vásárlása mikor történt. A kerékpár és a rádió az 1930-as években tűnt fel az utcaszakaszban, a személygépkocsi 1976-ban. A rádió ugrásszerű elterjedése az 1950-es években volt. A televízió az 1960-as évek második felében lett általános. Ugyanekkori vásárlásúak a motorkerékpárok. A háztartási gépek közül mosógépet vásároltak legelőször. Mindenki igyekezett beszerezni a 60-as évek elején. A hűtőgép és a porszívó azonban a 70-es évek befektetéseihöz tartozik.

A lakások felszereltsége közepesnek mondható. Ezt a szintet általában úgy érték el, hogy OTP-kölcsönt nem vettek igénybe. A lakosok 1/4-e élt az OTP-kölcsön lehetőségével. Leggyakrabban televíziót vettek OTP-kedvezményre. (8 eset.) Hűtőgép és bútorvásárlás 3—3 esetben történt. Éppen, hogy előfordul a mosógép, porszívó, centrifuga, szőnyeg, fürdőszoba-berendezés, kerékpár, faanyagvásárlás 1—1 esettel. Különösen az I. csoport idegenkedik e fizetési módtól (mindössze egy tv-t vettek így).

Már említettük, hogy a lakások többségében 2 szoba van. A két helyiség berendezése azonban más és más. Ha középkorú szülők és gyermekeik élnek a lakásban, az utca felőli szoba a fiataloké. Ide kerül az új bútor. A szülők a

házasságkötésükkor kapott (vásárolt), az 1940—50-es évek stílusjegyeit magán hordozó hálósobabútort használják. E szobák elrendezésére jellemző a páros-ág, a mellé helyezett éjjeliszekrények, a párosan elhelyezett ruhásszekrény, az ablak közelében található toalett-tükör. Középen áll az asztal négy székkal. Az idős korosztályhoz tartozók szobaelrendezése, ha parasztpolgári ízlésű háló-bútoruk van, hasonló. A hagyományos paraszt-szobabelsőt tükröző elv már alig érvényesül: az ágyak külön-külön a fal mellett állnak, előttük székekkel. A szoba közepén van az asztal, mögötte a kanapé (mely a rengő vagy a saroklócát váltotta fel). A szekrények nem törvényszerű, hogy egymás mellett álljanak. Nincs is mindig két szekrény. Falitükör, falifogas, komód, láda egészítheti ki ezt az együttest. A régi bútordarabok közül sokszor már csak 1—1 maradt a szobában, a többi kikerült az alsókonyhába, kamrába vagy a padlásra.

A szobákban leggyakoribb a cserépkályha. A cserépkályhák elterjedése idején (az 1960-as évek) a helyi Agyagipari Szövetkezet igen szép kályhákat készített. Ezek sok helyen a lakás esztétikumát emelik. Előfordul azonban házi megoldásként kemence és kályha közötti átmenet is. A cserépkályhák vegyes tüzelésűek. Az 1976-os adatközlőink közül csak 7-en fűtötték télen mind a két szobát és konyhát. Egy szoba-konyhát 6-an fűtöttek (közülük ketten az alsókonyhában tüzeltek). Két családnál csak a szobában tüzeltek télen.

Az év nagy részében viszont legtöbbit a konyhában vagy az alsókonyhában tartózkodnak. Az étkezés fő helye a konyha, a tv-nézés és a szoba. Olvasni mindkét helyiségben szoktak.

A mindennapi étkezésnél a hagyományos ülésrend megváltozott. *Amíg régen a családfőnek volt mindenütt azonos helye, ma úgy látszik a feleségek helye az állandó.* Ők ugyanis általában az asztalnak a tűzhelehez közel eső oldalánál foglalnak helyet. A család legtöbbször vacsoránál és tv-nézéskor van együtt.

A lakások fala általában színes, hengerezett. Közkedvelt a vajszín-, rózsaszín-, zöldalap (ez utóbbi a konyhákban) és rajta arany, ezüst mintázat. A falakat leggyakrabban családi vonatkozású fényképek díszítik. 15 családból 3 helyen nincs a falon fénykép. A többi családnál összesen 162 fénykép van a falra akasztva. Elvétve előfordulnak reprodukciók, rézkarok, szőnyeg a falon. Elterjedt a falvédő, a subakép, a fiatalok szobájában az újságkivágások. Gyakori jelenség a népművészeti termékek falra függesztése valamint az úti emlékként őrzött suvenir-tárgyak. Lakásdíszként használnak még porcelán, fajansz nippeket, üveg- és porcelánkészleteket (poharak, csészék). A dísztárgyak a szekrény-sorok vitrin részében, a szekrények, a tv, a rádió tetején és a toalett-tükörön vannak. Előfordulnak üvegyűjtemények is a szekrény tetején. Az ágyakon, heverőkön ajándékba kapott, vett, de leginkább saját készítésű díszpárnák vannak (főleg hímezettek). A szobákban gyakori a szőnyeg (13-ből 12 lakásban van).

A szobákban főleg télen cserepes virágok is díszlenek. Legáltalánosabb a kaktusz. De megtalálható a jegecske, kálla, pálma, aszparágusz, filodendron, szanzaviéria, fikusz, viaszvirág, gumifa, sásoslevelű. A virágoskert legközkedveltebb virágai a krizantém, rózsza, szegfű, tulipán, muskátli, dália, palatinusz, őszirózsa.

Az egy utcabeliek általában ismerik egymást. Beszélő viszonyban azonban csak 20—30 házzal vannak. Legsorosabb a kapcsolat a szomszédokkal. Ez 5—6 házat jelent. Megkülönböztetnek első, hátsó, udvarlábás, átellenben levő, szemközi szomszédot. A portájukkal határos telken élőket tőszomszédnak nevezik. Legtöbbször ez utóbbiak közül kerül ki a legjobb, legbizalmasabb szomszéd.

A szomszédok általában a napszaknak megfelelően *köszöntik egymást* (jó reggelt, jó napot, jó estét). Főleg a nők, ha nincs túl nagy korkülönbség közöttük, tegezik egymást és szerbusszal köszönnek. Csak ha messzire utaznak vagy ha megköszöntik egymást, akkor „csók”-kal is kifejezik jó kívánságaikat. A keresztnéven szólítás általános, de ha valamelyik családról beszélnek, akkor a családnevet említik (pl. Baranyieék, Magyaréék). A férfiak találkozáskor kezét is fognak egymással.

A kapcsolatot azonban elsősorban az asszonyok tartják. Naponta többször kikinéznék a kapuba, aki éppen kint van az utcán, azzal „szóba elegyednek”. A tőszomszédokkal a kerítésen keresztül is szoktak beszélgetni. Egymás házába csak akkor mennek be, ha a beszélgetésen kívül más céljuk is van (tejhordás, beteglátogatás, kölcsönkérés, pénzváltás, vásárlás). *A szomszédokkal való találkozás legrendszeresebb alkalmá reggel a csordahajtás, utcaseprés, este a tejhordás.* Idősebbek ki szoktak ülni a kapuba is. A korábbi évtizedekben a kútrajárás is lehetővé tette a rendszeres találkozásokat. A tanyázás, a téli esték közös eltöltése ma már igen ritka. A fonóról közvetett emlékeik vannak. Az idősebbek tudják, hogy az anyjuk vagy a nagyanyjuk fiatal korában font. Hol az egyik háznál gyűltek össze, hol a másiknál. Később ebből közös kézimunkázás lett. A háznál történő kukoricafosztásra már többen emlékeznek.

Aki a szomszédba átmegy, általában nem ül le. A megvendéglés se szokás hétköznap. Ha éppen akkor sül ki a tészta, mikor, a szomszéd asszony jön, abból megkínálják. A beszélgetés témája mind az, ami nap, mint nap történik, „a mindennapi dolog”: milyen az idő, mi újság van, a gyerekek hogy vannak, mit milyen áron lehet kapni a piacon, a boltban, ki halt meg, kinek lesz az

Kaszáló férfi parasztviseletben

esküvője, mit láttak a tv-ben stb. Szinte mindenki tudja, hogy szomszédai közül ki vásárolt az utóbbi fél évben autót, villanytűzhelyet, gáztűzhelyet, hűtőgépet, bútort. Számontartják egymás örömét, bánatát (az unoka paphoz ment férjhez, a lakodalom alatt meghalt a nagypapa, karamboloztak, a malac megdőglött). Tudják, kihez mikor ki jött (Pestről hazajött a szomszéd fiú, Imre estéjén itt voltak a gyerekek az unokákkal együtt, vasárnap bejöttek a Berekből a menyének a testvérei is). Sőt, mindenki kötelességének érzi, hogyha a szomszéd asszony felmegy a piacra, a boltba, „odanézzen, nem keresi-e valaki”. Ha valahol zörgetnek, szinte több szomszéd kinéz és az idegent tájékoztatja, de azt is megkérdezik: mi járatban van. Ha hoznak valamit a szomszédba (pl. terményt), beengedi őket, hogy a kapun belül tegyék le. A vízdíjat, villany-számlát, rádió-, tv-nyugtát a szomszédok mindig kiegyenlítik. Ha valaki hosszabb időre elutazik családjával, elsősorban egyik rokonát kéri meg, hogy legyen „helytartó”: végezze el a ház körül adódó munkákat, elsősorban az állatokra vigyázzon. Előfordul azonban, hogy a legjobb szomszédot kéri meg e teendőkre. Kis gyereket is szoktak átadni a szomszédba, ha szülei a boltba, a piacra mennek vagy tengerit törnek stb. A szomszéd gyerekekre vigyáznak, rászólnak, de sohasem ütik meg. Süteménnyel, gyümölcscsel, csokoládéval, zsíros kenyérral kínálják, de főtt étellel ritkán.

A szomszédok egymástól ritkán *kérnek kölcsön*. Elsősorban gazdasági eszközöket: kapa, ásó, fűrés, gereblye, villa, kasita, szecskavágó — természetes dolog kölcsönkérni és kölcsönadni. Pénzt sohasem kérnek szomszédtól. Pénzt felváltani azonban visznek a szomszédhoz. A konyhára való dolgokat kölcsönkérni szégyennek tartják, de előfordul: só, paprika, ecet, kenyér, hólyagpapír. megjegyzik annak a nevét, aki sűrűn jár a szomszédba kölcsönkérni. Az idősebbek még ismerik azt a hiedelmet, hogy kovászt, tojást kölcsönadni nem jó. A kölcsönkért mennyiséget mindig megvizsik. A kölcsönkérésnél gyakoribb és elfogadottabb gyakorlat, hogy ha valaki megy a boltba, megkérdezi a szomszédot, nem kell-e valamit hozni az élelmiszerboltból. Hivatalos ügy elintézését sosem bízják szomszédra. A szomszédok egymástól elsősorban tejet vásárolnak. *Egy-egy háznak állandó, évtizedes „kuncsaftjai” vannak.* Mindennap ugyanannyi tejért (általában 1 liter) érte mennek és a hónap végén fizetnek. A zacskós tejnél drágábban adják a házi tejet. Más termékeknél egy kis engedményt szoktak adni a szomszédoknak (zöldség, gyümölcs, kis csirke, tojás), de nem annyit, mintha rokonnak adnák. Állatot egymástól nem szoktak venni.

A *szomszédgyerekek játszóközösséget alkotnak*. Gyakori, hogy 10—15 gyerek is együtt játszik az utcán vagy a gyepen. Mindig van egy-két idősebb, aki kivívja magának az irányítónak járó tekintélyt. Korábban a közös játékhoz hozzátartozott a munka is (libalegeltetés, malacörzés). Reggelenként iskolába is egy csapatban igyekeznek az utcabeliek. A barátok, barátnők azonban már nem az utcabeliek közül, de általában ugyanazon városrészen lakók közül kerülnek ki. Szomszédlegény udvarlása szomszédlánynak előfordul, de ebből ritkán lett házasság.

A szomszédok ismerték, számontartották egymás családját, rokonságát szülőket gyerekeket, menyet, vőt, unokát, testvéreket). Tudták, kinek merre volt a tanyája, földje, kertje. Mindezt azért is könnyebb számontartaniok, mert jórészt egyfele volt a kertjük, földjük.

A szomszédal közös kút csak egy helyen fordult elő. Itt egyben rokonok is voltak a szomszédok és eredetileg összetartozott a két telek. E kút javítása

is közös feladat volt, míg harag nem lett a két szomszéd között. Egyébként az utcában néhány család évtizedek óta haragban van egymással, amit mindenki tud, de idegennek nem mondják el. *Ez az utca közös titkai közé tartozik.* Tartós harag általában rokonok között és örökösödés miatt van. Előfordult néhány évig tartó harag ásó kölcsönkérése miatt is, de a családban történt haláleset feloldotta a haragot.

Azon házak kivételével, amelyek portája a gyepre nyúlik le, mindenkinek van a szomszédal közös kerítése. Kialakult és örökített szokásjog, hogy a ház hátuljával egy vonalban levő kerítés („ami pécében van”) a háztulajdonosé, az előtte levő a szomszédjáé. Az udvarláb felől közös a kerítés a szomszédal. Általában közösen csinálják, javítják.

A legtöbb kerítésen a ház mellett a szomszédhoz van egy *kiskapu*. Van, ahol ezt egy elmozdítható kerítésdarab helyettesíti. Régen ezt gyakrabban használták. Hogyha a szomszédhoz mentek, nem kerültek körbe az utcára. Ma már elsősorban tapasztáskor, tetőjavításkor, meszeléskor használják. Van, ahol be is szegezték és kapuként már nem funkcionál.

Vannak olyan ünnepek, amikor az itteni szokás szerint illik átmenni és megköszönteni a szomszédot. Névnap, karácsony, húsvét, újév, pünkösöd ezek az alkalmak. Leginkább délután kopogtatnak be a szomszédhoz köszönteni. Ilyenkor a jókívánság mellé ajándékot nem szokás vinni. A köszöntőket megvendégelik. A szomszédok közül kerültek ki régen a tréfacsinálók (disznótorok „lőttek”), a menyasszonynézők. A közelebbi szomszédot lakodalomba is meghívják. Szükség van a munkájára. Az ilyen meghívásokat generációra visszamenőleg számontartják és gyermekük esküvőjekor viszonozzák. Disznótorra nem mindenütt hivatalos a szomszéd.

A szomszédra baj esetén is számítanak. Ilyenkor fontosabb, mint a rokon, hiszen közelebb van, hamarabb érik. A szomszéd orvost hív, enni ad a betegnek, gyógyszerért megy, üzenetet visz a rokonainak, meglátogatja a beteget. Halál, temetés esetén is kötelességének érzi a jó szomszéd, hogy segítsen. Előfordul, hogy felöltözteti a halottat, vagy „hírt ad”, kiássa a sírt, „behúzza a sírt”, házörző lesz vagy tiszteletét teszi a temetésen (fekete ruhában megjelenik), ahol fekete csokrot tűznek a férfi kalapjára vagy a kabátjára. Van, aki 1—2 hétig meg is gyászolja a jó szomszédját. Bajban mindig segítenek a szomszédok egymásnak. Az utóbbi 15 évben két villámcsapás is sújtotta a Damjanich utcát. A tűz láttán mindenki ment segíteni a bajbajutottakon. Az egyik esetben éppen a segíteni akaró szomszédot és leányát érte halálos áramütés. Évekig emlegették ezeket az eseteket.

* * *

A Damjanich utcát megvizsgálva levonhatjuk azt a következtetést, hogy Karcag e szélső utcája elindult a változás útján, de még erősen kötődik a hagyományos paraszti élet- és gondolkodásmódhoz. A családok útja a parasztból lett munkáscsaládok felé vezet. Jelenleg az idős generáció mellett azok a családok a leghagyományörzőbbek, ahol a feleség háztartásbeli. Gazdálkodásukra és életmódjukra kettősség jellemző: a munkahelyen nagyüzemi, otthon a kisparasztihoz hasonló háztáji gazdálkodás. Jövedelmük nagy részét már az átalakításokra, új technikai eszközök vásárlására költik, de gondolkodásmódjukban még parasztok. Az utca, mint lokális közösség működése élő. A rokoni kapcsolatok tartása mellett erős a szomszédosági kapcsolat is. A segítség mellett az ellenőrzési funkció a legelevenebb.

Gondolatok a mezőtúri agrárértelmiségről

Az értelmiségiek feladatairól, életéről, társadalmi szerepéről időről időre különböző híradások, értékelések jelennek meg a magyar sajtó hasábjain. Napjainkban valóban az érdeklődés homlokterébe került ez a szociális réteg, hiszen a XII. kongresszus határozata is hangsúlyozza, hogy szerepe milyen jelentős társadalmi fejlődésünk jelenlegi szakaszában, milyen — egyre nehezebb, bonyolultabb, sokrétűbb — feladatok megoldásában kell mind nagyobb mértékben és mind eredményesebben részt vennie.

Az értelmiség egy meghatározott csoportját képezik az agrárértelmiségiek. Milyen tényezők, milyen sajátos megkülönböztetőjegyek alapján tekinthetünk valakit az agrárértelmiség képviselőjének? Egyszerűen: rendelkeznek valamely agrárfelsőoktatási intézményben megszerzett oklevéllel és dolgozzon mezőgazdasági termelőüzemben. Szerintünk vitatható esetben is a legdöntőbb — a bármely felsőoktatási intézményben megszerzett oklevél mellett a mezőgazdasági termelőüzemben, a mezőgazdasági szakkutatásban és a mezőgazdasági szakigazgatásban folytatott tevékenység.

Mezőtúr egyike azoknak a városoknak, ahol a mezőgazdaságnak mindig meghatározó szerepe volt. Bár napjainkra egymás után létesültek és fejlődtek a különböző ipari üzemek, s ez a folyamat egyre erősödik, a mezőgazdaság továbbra is fontos szerepet tölt be a város életében. A mezőgazdasági termelés mind magasabb színvonalra emelkedésének egyik záloga éppen az, hogy megfelelő számban álljanak rendelkezésre azok a jól képzett szakemberek, akik képesek a szervező, irányító, tervező munkára, a tudomány eredményeinek gyakorlati alkalmazására.

Mezőtúr mezőgazdaságának másik meghatározója a DATE Mezőgazdasági Gépészeti Főiskola Kara, amely nemcsak jelentékeny szellemi bázisa a környék termelőüzemeinek, hanem sok agrárszakembert is adott a városnak.

Célunkul tűztük ki, hogy egyfajta „láttelelet”, egyfajta képet alkossunk a mezőtúri agrárértelmiség jelenéről, életkörülményeiről, egyes szokásairól. Ennek érdekében „előtanulmányként” néhány interjút készítettünk városunk agrárszakembereinek képviselőivel, majd az ezáltal szerzett tapasztalatok alapján egy 52 kérdést tartalmazó kérdőívet állítottunk össze, amit személyesen juttattunk el a Mezőtúron dolgozó 135 agrárértelmiségiehez.

Az agrárértelmiség jelentős szerepét megerősíti az is, hogy a pedagógusok után az ő csoportjuk a legnagyobb a felsőoktatási intézményt végzett dolgozók között.

Mindebből nyilvánvaló, hogy az agrárértelmiség igen nagy szellemi alkotórót jelenthet a város számára: számolni kell ezzel a tartalékkal, és ha lehet legnagyobb mértékben be kell őket vonni a közéletbe — nemcsak azért, mert

jelentős a számuk, hanem azért is, mert betöltött munkakörüknel fogva, sok emberrel állnak közvetlen kapcsolatban.

A felsoroltakból következik, hogy miközben feldolgoztuk a konkrét felmérés során kapott adatokat, egyre határozottabban fogalmazódott meg bennünk az a felismerés, hogy az e mikrokörnyezetben élő, az értelmiségnek is csupán egyetlen rétegét átfogó vizsgálat révén nemcsak olyan tényekkel találjuk magunkat szemközt, amelyek ennek a kis csoportnak a sajátos arculatát jellemzik, hanem olyanokkal is, amelyek szélesebb körben is általánosíthatók. Ezek közül szeretnénk e helyütt néhányról említést tenni.

Az agrárértelmiség a magyar értelmiségen belül az a csoport, amelyben a fiatalok aránya jóval nagyobb, mint a többiben. Nem meglepő tehát, ha azt tapasztaljuk, hogy a különböző települések agrárszakemberei között szép számmal találunk 35 éven aluliakat. Vannak azonban olyan helyiségek is — ezek közé sorolható Mezőtúr is —, ahol a fiatalok aránya különösen nagy (55⁰/₀). Ha megkíséreljük e jelentés értékelését, mindenekelőtt le kell szögeznünk: a pályakezdés idején, a munkahely megválasztásában döntő súllyal esik latba, milyen objektív anyagi feltételeket biztosít a leendő környezet a kezdő munkavállaló számára — meg tudják-e oldani lakásgondjait, megfelelő fizetést tudnak-e biztosítani számára, biztosított-e a továbbképzés, a kutatómunka iránti igény kielégítése, le kell-e mondania a város nyújtotta előnyökről stb. Néhány év elteltével azonban, amikor a szakembernek el kell döntenie, véglegese le kíván-e telepedni, már egyéb, azt is mondhatjuk, szubjektív tényezőket is számításba vesz. Fontos, az érintettek maradását vagy eltávozását erősen befolyásoló, nemegyszer eldöntő szempont, hogy biztosítja-e a munkahely a megszerzett szakképzettségnek megfelelő munkát; a feltételeket a hasznos tevékenységhez; kialakul-e a munkahelyen a segítőkész, alkotó kollektíva; képes-e a város bekapcsolni „áramkörébe” a frissen végzett szakembereket. Mindebből következik: ha azt tapasztaljuk, hogy egy adott helyiségben kiugróan nagy a fiatalok aránya, mind a település érintett intézményeinek, mind a különböző vezető testületeknek meg kell vizsgálniuk e feltételek minőségét, s lépéseket kell tenniük megváltoztatásuk érdekében.

Napjaink egyik jellemző jelensége, hogy a nők egyre növekvő hányada folytat felsőfokú tanulmányokat, egyre jelentősebb azok száma, akik ilyen jellegű intézményekben szereznek oklevelet. Ez a tendencia valamennyi felsőoktatási területre jellemző — de a növekedés üteme korántsem azonos. Az a két ágazat, ahol a nők aránya számottevően kisebb, a műszaki és a mezőgazdasági. Ehhez még azt is hozzá kell tennünk, hogy éppen a nők közül kerül ki a legtöbb, a pályát elhagyó, pályát módosító, de legalábbis a mezőgazdasági termelőüzemekben munkát nem vállaló agrárértelmiségi.

Ennek számos igen komoly oka van, amint arra az interjúk során többen ki is tértek. Egy részük magából a mezőgazdasági munka jellegéből adódik: a hosszú munkaidő, az időszakonként rendszeresen jelentkező, halasztást nem tűrő munkafolyamatok (vetés, betakarítás, szállítás, stb.); a minden e téren bekövetkezett fejlődés ellenére is nehéz munkakörülmények. Másrészt még mindig szívósan él a nők mezőgazdasági jellegű vezetőmunkára való alkalmatlanságával kapcsolatos előítélet mind a beosztottakban, mind a hasonló végzettséggel rendelkező férfimunkatársakban. Ezek következtében alig akad olyan nő — legalábbis jelenlegi vizsgálati területünkön —, aki huzamosabb ideig össze tudná (harmonikusan!) egyeztetni mezőgazdasági termelőüzemi közép-

vezetői, vezetői hivatását a családban rá háruló feladatok elvégzésével. Különösen hatványozódnak e problémák a gyermekszülést követő néhány évben.

Nem állítjuk, hogy ezek a jelzett okok rövid idő alatt megszüntethetők, s nyilvánvaló, hogy olyan is akad közöttük, amely a munka jellegéből következően megváltoztathatatlan — jó részükön azonban lehet és kell is változtatni. Miért fogalmazunk így: kell? Említettük: egyre több nő szerez agrárfelsőoktatási intézményben oklevelet, s megengedhetetlen, hogy a megszerzett, mind államunk, mind a szülők, mind az intézményt végzetek részéről jelentős áldozatokat követelő oklevelek, a mögöttük álló szellemi tartalékok (kihasználatlanok) ill. csak részben kihasználtak maradjanak. Nem hisszük, hogy ezen a területen az állami, központi intézkedésekre való várakozás lenne az egyedüli megoldás — már ma vannak olyan lehetőségek, amelyeket megkeresve és amelyekkel élve az adott intézmények a maguk erejéhez mérten nagy lépéseket tehetnek a probléma megoldásának útján.

Az agrárértelmiségnek jelentős része már 18 éves kora előtt elhatározta, hogy agrárpályára lép; tudatosan készült az agrárfelsőoktatási intézményekben folytatott tanulmányaira. A pálya vonzása láthatólag erős, s ezek az adatok cáfolják azt a közvéleményben elterjedt felfogást, miszerint ilyen jellegű egyetemekre, főiskolákra csak jobb híján, esetleg gyengébb képességeik és a viszonylag könnyebb bejutási lehetőség miatt jelentkeznek a fiatalok. Egy Gödöllőn végzett vizsgálat tanúsága szerint az agrárértelmiségiek számára a pálya vonzását elsősorban a következő tényezők adják: 1. az átlagosnál nagyobb jövedelem; 2. a stáshierarchián való viszonylagosan gyors felemelkedés reménye (bár véleményünk szerint ennek lehetősége egyre szűkül hovatovább csak a legkisebb települések mezőgazdasági termelőüzemeire érvényes megállapítás ez); 3. az alkotó jellegű munka vonzása; 4. az egészséges környezet.

Az agrárpályát később választók zöme azok közül kerül ki, akik eredetileg nem agrárfelsőoktatási intézményt végeztek (pl. jogtanácsos), esetleg másirányú tanulmányok folytatása után döntöttek e lehetőség mellett.

Nem ennyire biztató a kép, ha arra keressük a választ, hogyan kerültek az egyes szakemberek jelenlegi munkakörükbe. Természetesen nem állíthatjuk, hogy csak az a 40 % találhat igazán örömet jelenlegi munkájában, aki már a középiskolában is tudatosan erre készült — hiszen előfordulhat az is, hogy valaki kényszerből kerül egy általa mindaddig nem különösebben kívánatos munkakörbe, s azt jobban megismerve annyira megszereti, mintha eredetileg is ez lett volna az óhajtott cél; a véletlenek nagy száma és az emellett előforduló más tényezők (ide vették fel, kényszer stb), azonban két fontos következtetés megfogalmazását indokolják:

Az első feladat a középiskoláké, ill. a különböző agrárfelsőoktatási intézményeké. Bár a középiskolai pályairányítás, valamint a főiskolák, egyetemek beiskolázási tevékenysége egyre nagyobb mértéket ölt, még mindig van javítanivaló mindkét fél részéről. Nem elég a középiskola utolsó 1—2 évében felhívni a tanulók figyelmét az agrárpályára (ma ez a gyakorlat), korábban, már a középiskola első osztályában el kell kezdeni ezt a tevékenységet. Ebben a korban még különösen fel lehet ébreszteni az érdeklődést vagy meg lehet erősíteni azokat az érzelmi szálakat, amelyek egy fiataalt a mezőgazdaság területén végzett munkához köthetnek. S ezekre az érzelmekekre építve, azokat a továbbiakban sem teljesen mellőzve, fokozatosan előtérbe kerülhetnek az egyéb jól bevált beiskolázási eszközök.

A második feladatot a munkahelynek kell megoldaniuk. Nekik kell megte-remteniük azokat a körülményeket, amelyek lehetővé teszik az adott munka-kör elfogadását, megkedvelését. A munkahelyi vezetőknek, munkatársaknak feltétlenül figyelemmel kell kísérniük az új munkakörbe éppen csak bekerült kollégát — sok esetben nemcsak az áll rajtuk, hogy ez a munkatárs az adott munkahelyen marad-e, hanem az is: folytatja-e tovább az agrárpályát. Ez a figyelem számtalan módon megnyílvánulhat — az új munkahely bemutatásá-tól a szakmai tanácsokon át az esetleges figyelmeztetésig, kényszerig-, a lényeg az: ne vesszen el az egyes ember, ne maradjon magára az új feladatok, körül-mények között.

Az általunk megkérdezettek mintegy 65 %-a változtatott munkahelyet, a kérdőívek tanúsága szerint több ízben is; a fennmaradó 35 % nagy részét azok alkotják, akik még gyakornokok, 1—2 éve dolgoznak, vagy akik születésüktől fogva mezőtúriak, s családi kapcsolataik ide kötik őket.

Egy fiatal agrárszakemberekkel kapcsolatos KISZ KB intéző bizottsági je-lentés rámutat arra, hogy a fluktuáció e csoportnál a legnagyobb, gyakran a pályakezdéstől számított 5—8 éven belül 3—4 munkahelyet is megjárnak. Azt hisszük, ezt a megállapítást érvényesnek tekinthetjük az agrárértelmiség egé-szére is. Sajnos, az idézett jelentés nem elemzi azokat az adatokat, amelyek ezt a nagyarányú fluktuációt előidézik. Jelenlegi ismereteink nem teszik lehetővé, hogy mi megválaszolhassuk ezt a kérdést. Feltételezzük azonban, hogy az okok között szerepel az egyes munkahelyek közötti igen nagy, más munkaterületek-hez képest sokkal lényegesebb eltérés a kereseti lehetőségek, a munkahelyi kollektíva, a „hivatali ranglétrán” való előrejutás esélyei, a munkakörülmé-nyek stb. tekintetében. Felmérésünk is igazolja, hogy a munkahely jellege (tsz, állami gazdaság, oktatási intézmény) jelentősen befolyásolja a munkahelyvál-toztatást. Legtöbbször az állami gazdaságokból „vándoroltak el”, míg a közép-ill. a felsőoktatásban munkába lépettek zöme eredeti munkahelyén maradt; en-nek oka pedig egyértelműen az utóbbi terület kedvezőbb munkakörülményei-ben rejlik.

A munkahely megválasztásában egyébként is igen sok tényező játszik közre; feltételezzük, hogy nem egy esetben különböző kompromisszumok árán dönt valaki egy-egy meghatározott intézmény mellett. Meglehetősen nagy azok szá-ma, akik valószínűleg kényszerhelyzetben döntöttek (pl. volt munkahely meg-szűnése; nem tudott eredeti szakmájában elhelyezkedni; családi, személyes okok). Ezek az okok nem szüntethetők meg, nyilvánvalóan mindig újraterme-lődnek.

Ez a tény részben megmagyarázza azt is, az agrárértelmiségnek miért csak 58 %-a elégedett jelenlegi munkájával. Amikor ezt a kérdést feltettük, tisz-táztuk, itt nem arról van szó, hogy az adott munkakört jobban is el tudná-e látni a kérdezett személy, képes lenne-e az adott területen hatékonyabb tevé-kenységre, hanem arról, hogy véleménye szerint képességeinek megfelelő-e az általa végzett munka. Az adatok alapján arra következtetünk: sajnos még min-dig nincs elég lehetőség arra — és valószínű huzamosabb ideig még nem is lesz rá mód, hogy mindenki azt a feladatot láthassa el, amire képességei, megszer-zett tudása predestinálnák.

Vannak azonban lehetőségeink, amelyekkel némileg enyhíteni lehetne ezen a gondon. Nézzük meg, milyen feleleteket kaptunk arra a kérdésre: képzettsé-gének megfelelő-e jelenlegi munkája? A 35 éven felülieknek kétharmada, a 35 éven aluliaknak pedig csupán fele végez képzettségének megfelelő munkát,

Nyilvánvaló, hogy az efféle foglalkoztatás semmiképpen sem segíti elő azt, hogy az érintettek elégedettek legyenek jelenlegi munkájukkal. Másrészt nemcsak azért fontos az agrárértelmiségieknek végzettségüknek megfelelő munkakörben történő foglalkoztatása, hogy ezáltal az egyes emberek jobban be tudjanak illeszkedni munkahelyi környezetükbe, hogy elkerülhessük esetleges pályaelhagyásukat, hanem azért is, mert hallatlan mértékű pazarlás és rendkívül káros jelenség, ha főiskolát, egyetemet végzett szakembereket olyan munkakörben foglalkoztatunk, ami esetleg szakközépiskolai érettségivel is betölthető. Tény, hogy ez a jelenség nem kizárólag mezőtúri sajátosság, s nem is újkeletű, hiszen már Huszár Tibornak egy 1975-ben megjelent tanulmánya megállapítja, hogy egyes ágazatokban és szakterületeken a „magasabb szinteken” tapasztalható „alulképzettség” az „alsó szintek” „túlképzettségével” társul. — az állítás első része ma már talán nem állja meg a helyét, a második viszont — mint adataink bizonyítják — még mindig nem veszítette el aktualitását. E probléma országos jelenléte — úgy véljük — nem menti fel egyetlen intézmény vezetőit sem az e területen rájuk háruló felelősség alól.

A megkérdezettek jelentős részének célja, hogy olyan munkakörbe kerüljön, ami lehetővé teszi számára a szakmai előrehaladást — az a néhány agrárértelmiségi, aki jelenlegi munkakörében kíván maradni, kivétel nélkül idős, nyugdíjhoz közel álló személy. A szakmai továbbfejlesztés igénye szinte minden általunk felkeresett értelmiségiben megvan; kérdés azonban, mennyire valós ez az igény. Ha számításba vesszük, milyen elenyészően kis számban kívánnak továbbtanulni, kutatási és publikációs tevékenységet folytatni, nem kell kérdőjeleznünk: valóban ilyen nagy-e a szakmai előrehaladás iránti vágy; még pontosabban fogalmazva: képesek-e és ha igen, milyen mértékben tenni az érdekeltek e cél elérése érdekében. Vállalják-e azt a többletmunkát, ami ehhez elengedhetetlenül szükséges, vagy csupán az általuk betöltött és nem megfelelőnek tartott munkakör „számlájára írják” esetleges szakmai elmaradásukat. Úgy véljük — bár ezúttal pontos számadatokkal nem rendelkezünk —, az utóbbi csoportban szépszámmal megtalálhatjuk az agrárértelmiség képviselőit.

A szakemberek túlnyomó többségét a meggyőződés, a lelkiismeret ösztönzi a jobb, hatékonyabb munkavégzésre. Tétélezzük fel: a válaszadók bizonyos része azzal a szándékkal adta ezt a feleletet, hogy „úgyis ezt várják tőlem!” — ezek száma azonban nem lehetett túl nagy. Még ezt számításba véve is ezt az alternatívát választották legöbben. Nem szabad e jelenség fölött elsikkadnunk! Ma, amikor egyre nagyobb figyelmet fordítunk arra, hogy az emberek a lehetőségekhez mérten a maximumot hozzák ki magukból munkavégzésük során, teljesítményük emelkedjék, ezt szinte kizárólag anyagi eszközökkel (célprémium, nyereségelvonás stb.) véljük elérhetőnek. Tény, hogy erre is nagy gondot kell fordítania az egyes intézmények vezetőinek. Azt sem szabad azonban elfelejteniük, hogy emberekkel általában jól képzett szakemberekkel kell megoldaniuk feladataikat, olyanokkal, akik a hasznos, értelmes, a közösség érdekeit szolgáló munkát szívvel-lélekkel végzik. Rengeteg energia halmozódik így fel, aminek kibontakoztatásában az adott vezetői gárda rendkívül sokat tehet akkor, ha a pusztán anyagi ösztönzés mellett megkeresi azokat a lehetőségeket is, amelyek az emberek erkölcsi tudatára, meggyőződésére apellálnak; s erkölcsi eszközökkel is elismeri, jutalmazza a hasznos, eredményes munkát. Nem hangsúlyozhatjuk eléggé az intézményi vezetők felelősségét e téren! Talán több lesz a gondjuk, ha ezekkel a tényezőkkal is számolnak, talán egyszerűbbnek, kézzelfoghatóbbnak tűnik a már bevált anyagi ösztönzési formák előtérbe he-

lyezése — az erőfeszítések azonban minden bizonnyal meghozzák a kívánt eredményt, meg fognak térülni.

A végzett munkával kapcsolatos elégedettség egyik mutatója, hogy ha lehetőség nyílna a pálya újrakezdésére, vajon ugyanezen hivatást választanák-e. Az általunk megkérdezetteknek alig több, mint fele adott erre igenlő feleletet. Úgy véljük: az agrárértelmiségiek között meglehetősen sok a pályában, választott hivatásában csalódott ember; s ez egyértelműen jelzi, milyen sok a hiányosság mind a pályairányításban, mind az egyes munkahelyeken. Magától értetődő: mindig lesznek olyanok, akik csak érettebb, esetleg 30—35 éves korban tudják eldönteni, milyen feladatok megoldására, milyen irányú tevékenységre alkalmasak igazán — ez azonban önmagában még nem indokolja a fenti tényt. Más összefüggésben már szoltunk arról, hogyan lehetne a pályairányítást eredményesebbé tenni, milyen nagy az egyes munkahelyek vezetőinek, kollektíváinak felelőssége e téren. Van a megoldásnak ezek mellett egy harmadik kulcsa is, amellyel a felsőoktatási intézmények rendelkeznek.

Általános tapasztalat, hogy ezek az intézmények alapos szaktudással felvértezett hallgatókat bocsátanak ki falaik közül; az utóbbi időben már az a vád is kevesebbszer éri őket, hogy nem készítik fel megfelelően a jövőző szakembereket elméleti ismereteiknek a gyakorlatban történő alkalmazására. Továbbra is fehér folt azonban az olyan információk és módszerek nyújtása, amelyek képessé tennék a jövő agrárértelmiségét a majdani beosztottak irányítására. (Ez egyébként nem kizárólag az agrárfelsőoktatási intézmények sajátossága). Az egyetem, a főiskola befejezése után a fiatal szakemberek, ha nem is azonnal, de bizonyos idő elteltével mindenképpen, valamilyen vezetői, irányító beosztásba kerülnek, s igen sok konfliktus forrása lehet, ha valaki nem készült fel kellően ezekre a feladatokra. (Eddigi tapasztalataink — interjúk, beszélgetések — egyértelműen igazolják, milyen nagy az igény ilyen irányú ismeretek megszerzésére az agrárértelmiségiek, ill. agrárjellegű intézmények tanulóí között. (Távolabbi célként feltétlenül központi intézkedés megtételét kell megjelölnünk ezen a téren; nem szükséges azonban az egyes intézményeknek megvárniuk egy ilyen rendelkezés kibocsátását, elképzelhető, hogy előadássorozat, speciálkollégium stb. keretein belül valamelyest enyhíteni lehet ezen a problémán.

Az értelmiségiek családi kapcsolataira általában a nyitottság a jellemző, — e téren valamennyi értelmiségi csoportnál nyitottabb. Ezt mindenképpen pozitív jelenségként értékelhetjük, hiszen nemcsak a végzettség függvénye a műveltség, a sokoldalú, széles érdeklődési körű személyiség kialakulása. (Bár hozzá kell tennünk, ez a nyitottság részben valószínűleg egyfajta kényszerhelyzetet is tükröz: azt tudniillik, hogy az agrárfelsőoktatási intézményekben viszonylag kevés a nő; a végzés után a falusi, kisvárosi környezetben pedig talán kevesebb a lehetőség a hasonló képzettséggel rendelkező partner választására).

Ez a nyitottság csak részben tükröződik a baráti kapcsolatokban — általános tapasztalat ugyanis, hogy ezek elsősorban a család férfitagjának végzettsége, beosztása, munkahelye szerint alakulnak ki. A baráti kör jórészt a munkatársakból, ill. a különböző munkahelyeket dolgozó értelmiségiekből tevődik össze. Lényeges eltérés nincs e tekintetben a 30 éven aluliak körében sem. Szeretnénk ehhez hozzátenni, hogy mi természetesnek és nem valamiféle, a társadalom más végzettségű tagjaitól eleve elzárkózásnak, nem valamiféle „kasztozódási” tünetnek tartjuk ezt a jelenséget. (Egyébként többen meg is jegyezték, hogy nem végzettségük szerint választják meg barátaikat!) Magától értetődik, hogy a különböző szakmai, ágazati stb. problémákat — amelyek az igazi értel-

miségit nemcsak a munkahelyén és munkaidőben, hanem azon túl is foglalkoztatják — ebben a körben jobban, tartalmasabban, igényesebben meg lehet beszélni.

Ha azt vesszük szemügyre, van-e valamilyen eltérés a baráti kör összetételét illetően az egyes munkahelyeken dolgozó agrárértelmiségiek esetében, két tényezőt találunk figyelemre méltónak.

Már az interjúk során feltűnt, hogy legtöbbször az állatorvosokat nem tartották az agrárértelmiség körébe tartozónak, hanem mint „külön kasztot” jellemezték őket. Távol áll szándékainktól, hogy általánosítsuk e beszélgetések tapasztalatait, az azonban alátámasztani látszik ezeket a véleményeket, hogy közülük nincs, aki más munkahelyen dolgozó agrárértelmiségiekkel tartana fenn baráti kapcsolatot. (Hangsúlyozzuk: ez csak egyfajta jelzés, semmiképpen nem általánosítható adat!).

Az egyes munkahelyeken belül kialakult baráti kapcsolatok valamilyen módon mutatják, milyen a kollektíva az adott munkahelyen, mennyire szoros, összetartó kötelékek alakulnak ki az ott dolgozók között. Nem túlzás, ha megállapítjuk: a jobb, hatékonyabb munkavégzés feltétele az ilyen közösség kialakulása. E tekintetben meglehetősen nagy a különbség az egyes intézmények között.

A szabadidő növekvő mennyiségéről érkező híradások a tömegkommunikációs eszközök kedvelt, visszatérő témái közé tartoznak. Véleményünk szerint azonban legalább ilyen fontos annak feltárása: valóban helytálló-e egyre több szabadidőről beszélni, valóban mindenki rendelkezik-e vele. Feltételezésünk szerint a mai magyar társadalom egy igen jelentős rétegének nincs vagy minimális szabadideje van, s úgy véljük, evvel a problémával nem foglalkozunk súlyának megfelelően. A szabadidő ugyanis kettős feladatot tölt be: egyrészt elengedhetetlen ahhoz, hogy az ember „újratermelje munkaeréjét”, tehát képes legyen nap nap után megújult, felfrissülten hozzákezdeni munkatevékenységéhez; másrészt ne csak fizikailag, hanem szellemileg is tudja megújítani önmagát. Nem felesleges, elpazarolt órák ezek, hanem a mindenkori munkavégzés feltételei. Meggyőződésünk, hogy az agrárértelmiségiek zöme is ahhoz a csoporthoz tartozik, amely a kívánatosnál lényegesen kevesebb szabadidővel rendelkezik.

A szabadidő hiánya befolyásolja a kulturális, művelődési szokásokat is. Nem új megállapítás, hogy még a fiatalok sem szívesen mozdulnak ki otthonról; inkább olvasnak vagy tv-t néznek. Ez a részben negatív jelenség — amely azonban nemcsak az agrárértelmiség sajátja — még hatványozódig azért, hogy meglepően kevés (nincs könyve 17 %-nak; 1—49 van az otthonok 52, 50—99 pedig 19 %-ában!) az egyes háztartásokban megtalálható könyvek száma. Nem kívánjuk a birtokolt könyvek mennyiségét a műveltség egyik mutatójaként felfogni, véleményünk szerint azonban egész sor olyan fontos kézikönyv van, amelyek megléte egy-egy otthonban, ha nem is elengedhetetlenül szükséges, de feltétlenül hasznos lenne.

Az agrárértelmiségnek a bel- és külpolitikai helyzet alakulása iránti érdeklődését mindenképpen jellemzi a napilapot olvasók nagy száma; kevesen vannak ugyanakkor azok, akik az átfogóbb, alaposabb elemzéseket nyújtó politikai hetilapokat vagy folyóiratokat olvassák. (E kategóriában egyeduralgó a Magyarországon).

Az érintettek kissé egyoldalú érdeklődésére utal, hogy irodalmi vagy művészeti hetilapot vagy folyóiratot alig néhányan olvasnak. Ha emellett számítás-

ba vesszük azt is, milyen kevesen vannak azok, akik egy-egy kiállításra, hangversenyre, színház- vagy mozielőadásra elmennek, ez mindenképpen az irodalmi művészeti nevelés nagyfokú hiányosságait takarja.

Említettük: az agrárértelmiségre kiemelkedően fontos szerep hárul a kultúraközvetítésben részben nagy számuk, részben munkahelyük jellege miatt. Ennek a feladatnak természetszerűen csak akkor tudnak eleget tenni, ha maguk is tájékozottak a politika, a tudomány, a kultúra eseményei, eredményei felől. E téren azonban — úgy tűnik — nagyon sok még a tennivaló nemcsak abban, hogy sajátmagukat továbbképezzék, ismereteiket elmélyítsék, hanem abban is, hogy a különböző társadalmi tömegszervezetek, az ismeretterjesztés munkájába minél nagyobb számban kapcsolódjanak bele. E tömegszervezeteknek a továbbiakban jóval nagyobb mértékben kellene támaszkodniuk az agrárértelmiségiek aktivitására, hiszen alig néhányuk tagja pl. a TIT-nek, a Hazafias Népfrontnak vagy a MAE-nek.

Az agrárértelmiségiek jó része csoportja aktivizálását egy agrárértelmiségi klub létrehozásával vélte megoldhatónak — az általuk feltárt adatok azonban nem győznek meg bennünket arról, hogy egy ilyen klub életképes lenne. Egyrészt mert igen kevés az érintettek szabadideje (ez ugyan még nem lenne kizáró ok); másrészt mert a különböző munkahelyeken dolgozók közül jó néhányan e nélkül is tartják egymással a kapcsolatot; s végül azért nem (s ezt tartjuk a legdöntőbb indoknak), mert úgy tűnik, legtöbben igen nehezen mozdulnak ki otthonról (legalábbis egy-egy kulturális rendezvény, ismeretterjesztő előadás kedvéért). Félő, hogy pusztán egy agrárértelmiségi klub megszervezése nem hozna gyökeres fordulatot e téren, annál is kevésbé, mert hasonló jellegű klub már működik városunkban, s ennek létezéséről az érintettek jelentős része vagy nem tud, vagy nem akar tudni.

Amikor arra kerestük a választ, mi okozhatja az agrárértelmiség körében a nagymértékű fluktuációt, a pályával szembeni helyenként fellelhető elégedetlenséget, művelődési, kulturális szokásaik bizonyos hiányosságait, sok olyan ténytet soroltunk fel, amelyek ezeket előidézhetik. Gondolatmenetünk lezárása helyett szeretnénk leszögezni: maga az egyes ember tehet legtöbbit azért, hogy egy adott mikrokozmoszban, hogy egy adott közösségben jól érezze magát, megtalálja ott a helyét. Aki szenvedélyesen szereti hivatását; aki nem ellenséget lát a többi emberben; akiben állandó vágy él az önképzésre, önművelésre; aki képes harmónikus családi hátteret biztosítani a mindennapos alkotómunkához, az tud élni a számára rendelkezésére álló lehetőségekkel, s bizonyos mértékig át is tudja formálni, kedvezőbbé tudja alakítani őket.

ÜRMÖSSY ILDIKÓ

„Nem akartunk mi ezzel nagy dolgot tenni...”

„Nyugdíjas paraszt”. Ez a fogalom kissé még ma is furcsának hat. Pár évtizede pedig olyan képtelenségnek számított volna, mint a „fából vaskarika”. Pedig eljutottunk ide is: tsz-nyugdíjas, nyugdíjt élvező földműves, nyugdíjas paraszt. Jól tudjuk, hogy régen nemcsak a nyugdíj, de a szabadidő is ismeretlen fogalom volt a paraszti világban. Ma pedig tanulmányok sora foglalkozik azzal: hogyan töltse el szabadidejét értelmesen, tartalmasan a dolgozó parasztság, s még inkább megnövekedett szabadidejét a nyugdíjas parasztság. Nincs falun még ma sem annyi lehetőség, mint városon. Egy-egy mozi, művelődési ház jobban csak a fiataloknak köti le a felesleges idejét. Az öregek inkább a szomszédolást, egymással való beszélgetést (otthon vagy korcsmában) szeretik vagy beülnek a tv és rádió mellé, s rácsodálkoznak megváltozott világunkra. Kevés ez annak, aki egész életét szorgos tennivalók között élte le, akinek megállása sem volt, aki még szórakozni, beszélgetni is csak úgy tudott, ha keze tempósan morzsolta közben a kukoricát, tépte a tollat vagy éppen gyermekének, unokájának barkácsolt össze kis játékokat.

Pedig e tevékeny nemzedéknek lehet tartalmas, új jellegű tennivalója is. S éppen úgy, hogy abban kedvét lelje, és egyben értéket alkosson. Csak meg kell találniok saját házuk táján az értéket, csak szeretniök kell kicsit szülőhelyüket, s nyitott szemmel kell járniok a világban. Könnyű szerrel oldhatnak meg olyan feladatokat, amelyeket nagy fáradtsággal csak szakképzett kutatók vagy lelkes és képzett amatőrök végezhetek el eddig. Ők — noha felkészültségük szakszerű s ez biztosítja a jó eredményt — mégis kívülről közelítenek meg egy-egy közösséget, s így hiányzik a belső hitel, az a többlet, amit csak a múltnak azok adhatnak meg, akik magukat is átérték, átszenvedték vagy átörülték.

A jászapáti tsz-parasztokat megdöbbenette saját múltjuk nyomtalanná válása. Nehéz munkájuk, addigi életük, fiatalságuk emlékeinek eltűnése. Ha sírbahull e nemzedék, ugyan ki emlékezik majd rá? Mozgalmat indítottak, nehéz napi munkájuk mellett újabbat vállaltak, s miközben a múlt egy-egy emlékét megmentették a pusztulástól, az örök feledéstől, mindannyiszor átérték elmúlt ifjúságukat, őseiktől átöröklött tudásukat felfrissítették. Emlékeztek és megőriztek. Szórakoztak szabadidejükben, s egyben értéket alkottak. S mert megértésre találtak másutt is, munkájukat tágabb közösség számára is példának tudták állítani. A belső és a társadalmi igény, az akarat és a megértés, az egyén és a közösség talált itt egymásra, s adott példát szinte az egész országnak szülőföldszeretetből, tennikészségből. Érdemes ezért meghallgatni Berki István előadásában mindenkinek a jászapáti Velemi Endre Termelőszövetkezet honismereti szakkörének történetét.

Ha a szakkör alakulásáról és végzett munkájáról akarok beszámolni, vissza kell kanyarodni az idővel a hetvenes évek elején végzett, határunkat átalakító nagy munkáig. 1968—1973 között, hat éven át belvíz rendezési munkát végzett gazdaságunk. Az utolsó három évben ezt a munkát már segítség nélkül, teljesen a gazdaság végezte, s Csontos Béla bácsi mérnök irányított bennünket.

Főleg csatornákat építettünk és az ártereket, de az utakat is feltöltöttük, rendbe tettük. Több helyen pedig (amerre dolgoztunk) tereprendezési és tábla kialakítási munkát is csináltunk. Ez a munka abból állt, hogy a táblán lévő víz-állásokat és a lebontott tanyák melletti vályoggödröket, malacfürdetőt, kacsalibaúsztatót valahonnan betöltöttük, hogy a tábla művelésénél a gödrök majd ne akadályozzák a munkát. Legtöbbször a lebontott tanya ottmaradt romhalmát hordtuk bele szkréper-lárával vagy dózerral. A gödrök el is nyelték a rommaradványokat, úgy, hogy a helyén csak a sima terep maradt.

Mindezeket látva és átélve jött egy gondolatom: milyen jó is lenne valami-féle feljegyzés arról, hogy hol voltak tanyák a határunkban, kié is volt! Ezek a mai hatalmas gépek úgy elhúzzák még azt a kis romot is (ahol még van), hogy nyoma sem marad pár évtized eltelte után. Ahol valamikor nyüzsgő — pezsgő élet folyt, (boldog vagy keserves, de emberi) minden nyoma elvész. Még a helyét sem veszik észre az utánunk jövők. Nem tudják, kik éltek ott és mikor.

A munkák tovább folytak. A gondolatból beszéd lett. A beszédből meg tett.

Ez idő tájban jelent meg gazdaságunkban Farkas D. Ferenc, a jászberényi Tanítóképző Főiskola tanára vízrajzi adatokat gyűjteni munkájához (ami azóta ki is lett nyomtatva). A vele és Fehér Ferencné téeszünk kulturális vezetőjével folytatott beszélgetések során ismét szóba került ez a gondolat. Addig érlelődött a dolog, hogy 1976 április 6-án Fehérné kezdeményezésére Farkas Ferenc és Szikszai Gábor bácsi a jászapáti múzeum vezetője tanácsainak és útmutatásának alapján hatfős szakkör alakult. Hamarosan 16 főre szaporodtunk és őszig a szervező munka folyt, majd megtörtént a határ felosztása.

De ehhez tudni kell, hogy közben téesz egyesülés történt és így Jászivány ismét visszakerült közösségünkhöz, mint ahogyan oda is tartozott 1750 óta. Mindkét határ felosztását megszerveztük: Jászivány négy, Apáti nyolc részre tagolódott. Minden területfelelős kapott egy (darab) térkép vázlatot üresen arról a területről, ami az övé volt, hogy majd a tanyákat arra rajzolja be. 1976 őszén indult meg az érdemi gyűjtőmunka, mivel leginkább télen volt rá időnk.

Legtöbbször berajzoltuk, hol volt a tanya, kié, kiké volt. Ez volt a legsürgősebb feladat, mert nagyon fogynak az idős emberek, akik mindent el tudnak mondani. Akkor még 16 főből csak 5 volt nyugdíjas, ma 30 a létszám és 5, aki még dolgozik. A terület felosztásánál a fő szempont az volt, hogy lehetőleg olyan személy legyen minden terület felelőse, aki azon a részen született, ott élt, ismeri a tájat.

Elő lépésként mindenki lerajzolta a saját térképére a tanyákat és feljegyezte, kié volt. De rögzítettük a fontosabb tereptárgyakat is (úgy mint keresztek, harangláb, kőhíd, idősebb fa, stb). Ezt a munkát minden összejövetelünkön közösen ellenőriztük és alá is írtuk, hogy a valóságnak megfelel. Az összejövetelt minden hónap második hétfőjének estéjén tartottuk.

Két esztendő telt igénybe, mire ez elkészült, és mostmár csak az egybeépítése volt hátra. Ezt a munkát, mivel nekem családi nehézségeim voltak, Tajti Gábor tagtársunk végezte el, és őt kértük meg arra, hogy befejezze. 1979 augusztus 20-ára el is készült Jásziványról és Jászapátiról. Azóta a részletesebb adatok összegyűjtése folyik. Minden tanyának számot adtunk, és így a további munka is tanyánként folytatható.

Ahogy elkezdtük a munkát, sok estén vendégünk és segítőnk volt Tóth János, a jászberényi múzeum igazgatója, Farkas Ferenc és Szikszai Gábor bácsi,

de felbecsülhetetlen segítséget kaptunk Győri János jászkiséri szakkör vezető-től és kedves feleségétől is.

Az élet folyt tovább és gyűltek az adatok. Közben olyan gondolat is megszületett, hogy ha már ügyis olyan sok helyen megfordulunk, sok emberrel beszélünk, jó lenne a még fellelhető kisparaszti gazdaságban azelőtt használt mindennemű tárgyat és munkaeszközt is megmenteni, összegyűjteni az utánunk jövők számára, hogy azokat látva némi összehasonlítást tehessenek a régi és mai életért, kenyérért folytatott harc között.

Első lépésként gazdaságunkban néztünk szét, hogy ami még nem került a MÉH-telepre (későn ébredtünk) összeszedjük. Ezeket a tárgyakat gyorsan védetté tettük (festéssel ráirtuk: VÉDETT!). Ezzel indult el a tárggyűjtés és fokozatosan szépen szaporodott is, úgyhogy hamarosan hely-probléma jelentkezett. Hová hordjuk össze azt a sokféle dolgot?

Így került az ügyünk a vezetés elé. Ott meghallgatták a kérésünket és egy ideiglenes tároló helyet adtak (egy pajtát, egy szobát a Katona-féle tanyán), azzal, hogy majd meglátják az eredményt. Ha úgy látszik, akkor majd jobb helyet is kapunk.

Gyorsan tele lett a pajta is, a szoba is az összehordott dolgokkal. Ebben az időben (ha az adakozó illető nem adta ingyen) csak ócskavas árat és tűzrevaló fa árat térítettünk. Erre kaptunk engedélyt. A fuvart mindig a gazdaság vállalta. És az összehordáskor nekem engedélyezte, hogy olyankor időt áldozhatok rá, úgy hogy saját munkám ne szenvedjen csorbát (ekkor már csatornaőr voltam).

A következő évben már a kulturális alapból 10 000 Ft-ot utaltak ki kiadásainkra. Ez már igen sokat segített, mert értékesebb tárgyakat is meg tudtunk szerezni. Kezdetben nem gondoltunk egyáltalán kiállításra. Csak egyedül arra, hogy mentsük meg, amit lehet. Node evés közben jön meg az étvágy! Mi is így voltunk és talán még most is így vagyunk. Hogyha már megvan ez a sok anyag, miért ne lehetne valamit kezdeni vele. De mit?

Közben már a tárolóhelyen is voltak látogatók, és ez is piszkálta a kedélyeket. Hely, tanya kellene! Tanyát kell venni! Ez aztán nem olyan egyszerű. Sok pénz kellene, mert ami olcsó, az olyan rossz, hogy mindent újból kellene építeni. De a műúthoz is közel legyen ám! Ha nem a major mellett lesz meg, külön őrséget kell oda alkalmazni. Így is kevés az éjjeliőr. Ez így nem megy — nem is ment. De végre szerencsénkre az utolsó jószággondozói lakás is megürült a volt Alkotmány-féle központban a jászszentandrásai út mellett. Most 1-es központ. Ott valamikor három lakás volt, de lerombolták kiköltözés után mindig.

Az idő pedig szépen haladt 1979 felé, amikor is a Velemi Endre Tsz megalakulásának 30. évfordulója következett. Ezt a napot méltóképpen kell megünnepegni. De mi is vittük a gondunkat Fehér Ferencnéhez, és ő most már mégjobban kézbe vette az ügyet. Megszületett a gondolat: 1979. augusztus 20-ra kiállítást kell rendezni a meglévő anyagból. Legalább 1 szoba, 1 konyha és kamra legyen berendezve a mi szokásaink szerint és a gazdasági szerszámokból, ami oda illik. Létrehoztuk a kiállítástervező bizottságot. Ez fedezte fel a jószággondozói lakást, ami nagyon elhanyagolt állapotban volt. Ezt kaptuk meg (az évforduló is besegített), de bizony csak három hónapos megfeszített munkával tudtuk rendbehozni és berendezni augusztus 20-ra. Kálmán József honismereti tag elmondása és irányítása alapján ment a munka. Mivel jó érzéke van az ilyen munkához, oda kértük a munkavégzés idejére. A vezetőség el is enged-

te (most ő is csatornaőr). A kiállítást a tagok önzetlen és odaadó munkája eredményének köszönhetjük. 1979. augusztus 20-án Tóth János igazgató nyitotta meg és október 31-ig nagyon sok látogatója volt.

Ha nem is a történes sorrendjében, de szólnom kell arról is, hogy szakkörünk megalakulásának második évében már a termelészövetkezet asszonyai közül is tagok lettek. Ekkor szaporodtunk fel 20—30 főre. Ők azóta is nagyon sok régi szokást, a mindennapi életből vett dolgot írtak le közösségünkben. Pl. a farsangi szokásokat, a szappanfőzést, a kenyérsütést. Téli időszakban ilyenekkel foglalkoznak. Ők rendezték be a szobát, a konyhát a tanyában, ők takarítottak, meszeltek, tapasztottak, virágokat ültettek a kiskertbe. De ügyeleti szolgálatot is ellátnak a férfi tagokkal együtt ünnep és vasárnapi nyitvatartásunkon. Ugyanis május 1—október 31. között látogatható a tájház 9—12-ig és 14—17 óráig ünnep és vasárnapon.

Honismereti tagságunk csekély kivételével sok társadalmi munkával és olyanal is, amiért a gazdaság megfizetett, járult hozzá hogy a „tanya-múzeum” létrejöjjön. Ez azonban csak időjében „tanya-múzeum” még, mert igazán akkor lesz az, ha a melléképületek is mind elkészülnek. Azok, amelyek régen egy tanyában voltak. Ez még hátra van. A lebontásra szánt épületekből gyűjtjük az anyagot és hordjuk össze, hogy ezek is elkészülhessenek. Téglá, cserép, lécz, oszlopok már eddig is vannak. Most ez a munka folyik. A tél utoljában az első tároló helyről áthurcoltunk mindent ebbe a központba, mert itt kapunk a nagyobb gazdasági felszereléseknek egy pajtát is. Azonban még azt is meszelni, tapasztani kellett, villanyt is be kell hozni. Tehát rendbe kell tenni, mielőtt kiállításszerűen elpakolnánk benne.

Nem akartunk mi ezzel nagy dolgot tenni, hiszen közösségünkben a Vágó Pál-féle Helytörténeti Múzeum szakszerűen csinálja ezt. Csak egy ici-picit hozzájárulni gyűjtésünkkel ahhoz, hogy közösségünkben minél több régi emlék megmaradjon az utánunk jövő nemzedék számára. Azt is tudva, hogy mezőgazdasági szerszámok megőrzésére e múzeumban nincsen hely, nem is lesz nyilván soha. A térszben viszont mindig akad üres épület és így majd csak lesz hely is.

Gazdaságunk vezetése mindig mellettünk állt és segített. Akarta, hogy szándékunk megvalósuljon. Azért persze nem mindig mentek a dolgok úgy, mint a karikacsapás, sok akadály volt, ami nem rajtunk múlt. Sokszor kellett ütköznünk az értetlenséggel, maradisággal egyes tagjaink részéről is. De szerencsére az előre haladás, az ambíció rovására nem ment semmi, tagjaink tették tovább dolgukat.

BERKI ISTVÁN

Jászapáti, Damjanich út 64.

Déryné Széppataki Róza házassága

A magyar nemzeti színjátszás e jeles úttörője Jászberényben született 1793. december 24-én. Apja Schenbach József, az első jászberényi patika tulajdonosa, a francia forradalom után a nemzeti függetlenség és a polgári átalakulás mellett állást foglaló jászberényi „honoráciorok” haladó rétegének képviselője volt.

Róza lánya a gondtalan gyermekevéket a szülői háznál töltötte, ahol anyja már igen korán tanította énekelni. Páratlan hangszíne, csodálatos szopránja, széles skálájú hangterjedelme bámulatba ejtette szűkebb környezetét, és a kis „Patyikás Rózsi” neve Jászberény egyszerű parasztasszonyai körében is ismertté vált. Szívesen időzött köztük, s gyakran taníttatta őket énekelni. 12 éves volt, amikor apja meghalt. Ettől kezdve nehezebbre fordult a család sorsa. Róza Pestre került, ahol anyja kívánsága szerint német nyelvet és éneket tanult. Itt ismerkedett meg a korabeli magyar színjátszás haladó törekvéseivel, s gyakori vendége lett ekkoriban a „Hacker-szálában” nyomorgó magyar színtársulat előadásainak. Itt érlelhette komoly elhatározását, majd válthatta valóra gyermekkori álmát: — színész lett.

Kezdetben Láng Ádám színtársulatánál vállalt kisebb szerepeket, majd 17 éves korában, 1810-ben a Hamlet egyik főszereplőjeként mutatkozott be. Igazi tehetsége ettől az időtől kezdett kibontakozni, és népszerűsége, hírneve is egyre növekedett. Nemcsak drámai, hanem operai szerepekben is sorozatosan aratta sikereit csodálatos énekhangjával. A pesti német színház többször is tett kísérletet arra, hogy elhódítsa őt a magyar színháztól, de ő inkább vállalta a sokszor nyomorgó, hányatott életmódot a haladásért, nemzeti felemelkedésért küzdő magyar színtársulatok oldalán.

1813-ban férjhez ment Déry István színészhez. E házasság azonban meglehetősen sok bonyodalom után jöhetett létre. E bonyodalmak egyrészt abból származtak, hogy Róza kezéért többen is versengtek, másrészt pedig abból, hogy Róza édesanyja, aki Jászberényből gyakorta kereste fel lányát Pesten, jászberényi férjet szeretett volna Rózának. Déryné — több kiadásban is megjelent — naplójában (emlékezéseiben) számos helyen olvashatók részletek házasságának előzményeiről. A „Bánk bán” jeles szerzője, Katona József próbálkozásairól is meleg szavakkal ír, legtöbbit azonban Déry István kitartó és áthatatos közeledését emlegeti. Róza édesanyja végképpen nem rokonszenvezett Déryvel, s ezt nyíltan értésére is adta. Így emlékezik erre Déryné: — „Bejött anyám, s Déry megkért tőle. Jaj! de itt nem remélt ellenszegülésre talált. Legelőbbször is anyám nem szimpatizált vele, és a szerencsétlen Déry kesztyű nélkül talált oda jönni. Nem szerettem a kesztyűt a kezén, és mindjárt a zsebébe dugta.) Kérde anyám tőle: „Házasodni akar az úr? Hát mire, ha szabad kérdeni?” — Déry zavarba jött. — „Hiszen van kenyerem.” — „Igaz! a feleségének is

je sincs?" Szegény jó anyám kissé arisztokrata gondolkozású volt, és mindenkitől megkívánta a még boldogabb sorsában megszokott tiszteletadásokat.

Nyám nem soká mulatott Pesten. Hazament, azon kemény meghagyással, nehogy közelebbi ismeretségbe ereszkedjem Déryvel. Ő azt nem szeretné megtudni, hogy akarata ellen cselekszem. De én már szegény Déryt igen kezdtem szánni. Ő híven eljárt hozzánk, én már nem is ellenzettem. Ismeretségünk bizalmasabb szint kezdett öltetni. Ő nem szűnt meg rimánkodni, hogy csak máshoz ne menjek nőül. És én megígértem".

— Déry tehát nem adta föl a reményt, s tovább küzdött Róza kezéért. Déryné emlékezéseivel szervesen kapcsolható, s annak adatait jól egészíti ki egy eredeti levél 1811-ből, amelyet a Jász Múzeum dokumentum-gyűjteménye őriz. Déry István írta a levelet Pesten 1811. március 29-én, s postakocsin jutott el a levél az akkori Borsod megye egyik kis falujában, a Hernád folyó melletti Gibárt-ra Gábriel István nevű barátjához, akinek támogatását kéri Rózával való házasságuk elősegítéséhez.

Íme a levél átírata és az eredeti fotója:

Kedves, Édes Barátom, Pista!

Szorongató környüállások között írom hozzád ezen leveletem, és ha te és Józsi nem biztattok, és nem segítetek, igen félek a nyeregből való ki vettetésen. Röviden tehát ad rem: — — Rózsival való igaz tiszta szeretetünket úgy is tudod. Az anyja Rózsának vagy 2 hétig itt volt, és mindég rebesgetett Róza előtt valami gazdag Muharai nevű jászberényi fiút, s ki is az oda való jász Districtusnak valami papiros és ténta vesztegetője, és akit Rózsi is gyermekségétől fogva esmér. Végére csak ugyan kijelentette az anyóka akaratját Rózsának, a mely abban áll; hogy az én Rózsim! azon Muharaihoz mennyen férjhez —! Mi az öreg mámit egészen ki tanultuk, ötlet csak az vakította el, hogy az gazdag, hivatalba is és helybe is van. Ellenem pedig az a kivetése vagyok, hogy szegény actor vagyok. Meg mondotta ugyan Rózsiplánomat, hogy én a teátrumnál nem maradok, és hivatalba állni akarok; de erre is csak ezt felelte a vén, „jaj ki tudja hol, és mikor lesz az.” Már most képzelheted egy igazán szerető szívnek állapotját, mint hogy magad is szeretsz. — Oh Barátom Pista! — Az én szegény Rózsim sem, búsul: kérte az annydát, és világosan meg mondta néki, hogy rajtam kívül senki sem kell néki, ha mindjárt vékával méri is az aranyat; de egy pénz által meg vakítottatott vén lúdnak ez sem használt, sőt még meg haragudott reá, reám és Murányinéra is, hogy miért engedték meg, hogy öszve barátkozzunk, gondolhatod, mitsoda bikfa eszű, és kő szívű anya lehet. Már szegény Rózsiplanom le mondott minden reménységéről, még csak alig tartom benne a lelket, és a bizodalmat. Így tehát mint hogy a dolog nem tréfa sietnem kell és mint-hogy néked már említett plánomom, hogy én esztendeig nállatok a gazdaságot tanulván, Rózsiplanom oda haza az annyanál hagyom füstbe ment; hogy pedig a Theátrumnál öszve kerüljünk mind a két részről tellyes lehetetlenség; tehát édes kedves Barátom Pista, ha azon jó lelki esmérettel kívánsz meg halni, hogy egy pár szeretőket boldoggá tétél, tehát kérlek édes Pistám iparkodj, hogy valami módon ezen nyáron által, vagy mennél hamarább, ha holnap lesz is valami kis hivatalt valami uraságnál ha ispánység vagy kasznárság lesz is szereznél, de úgy mint feleséges embernek. Holtig tartandó háládotosságunkat és szeretetiünket, és magad lelki esméretének ezen édes sugallását, „ezeket én tettem boldoggá” tapasztalni fogod. — Még csak az az egy vigasztalásom, hogy talán ezen nyáron által él hullogatja az anyóka a Muharaival való párosodását az — én — Rózsimnak, (amellyből még én élék semmi se lesz) tehát az alatt talán meg segitti az a régi jó Magyarok Istene — és egy jó Barát — holtig igaz hív Barátaidat

Dérit és Rózsit

Pesten Mártzius 29-én 1811.

Kérlek Barátom Rózsi nevében is, a ki is köszöntet. Köszöntenek Murányiék is, akik április 3-ikán Pesttől bútsút vesznek. Benke meg maradott.

Tudósits Barátom mennél előbb, és biztass leg alább, és írd meg merre és hová írd meg postán a levelet.

Isten veled! —

*Az ünnepekre Gombára megyek —
Köszöntöm már Józsit is, ha leszel véle.*

A szépség narkotikuma

Születésnap beszélgetés Baranyó Sándorral

Reggel 8 óra, korai idő. De azt kérted tőlem, hogy lehetőleg minél korábban találkozzunk. Mit jelent ez? Én mindig úgy hittem, hogy későn kelő ember vagy?

Éppen ellenkezőleg, nagyon is korán kelő ember vagyok. Én úgy tudom, hogy sokan ezt tudják rólam. Nekem nyolc óra az már réges rég komoly délelőtt, ilyenkor már túl vagyok esetleg a munka első fázisán is.

Már a kora reggelt is munkával kezded?

A festői alkat vagy egy művészalkat nagyon sokféle, sokszor megegyezik, még többször különbözik attól az életformától, amit általában az emberek élnek. Tudniillik maga a munka, maga a hivatás egy bizonyos idő eltelte után teljesen átalakítja még a fizikumot is. És azok az emberek, akik erre tették rá az életüket, hogy valamit megkívánnak jelölni vagy mutatni az életükből, és az őket körülvevő társadalomból, azok előbb-utóbb a hosszú koncentráció vagy az állandóan tartós jelenlét következtében átalakítják egész fizikumukat, és mindent ennek rendelnek alá. Persze ez nyilván csak énrám vonatkozik, magamról beszélhetek, tévedés lenne általánosítani.

Az, hogy dolgozol, az azonban, gondolom, nem feltétlenül azt jelenti, hogy ecsettel, vászonnal vagy kis tablóval hajnalban útnak indulsz?

Amikor már az ember fest, az már egy előzménynek — érzelmi, gondolati és még ezeknél is sokkal bonyolultabb összetevőknek a végső eredője. Ahhoz szorosan hozzátartozik az előző napnak a műtermi vagy nem műtermi eseménye is, vagyis a megébredés után az ember nagyjából érzi és tudja, hogy aznap mit volna szerencsés csinálni. Azért mondom, hogy szerencsés, mert olykor a külső körülmények „akadályozzák” az embert. Teszem azt még olyan apróság-nak látszó dolog is, hogy az ember bemegy a városba kenyérért, s közben olyan vizuális ingerek érhetik, amelyek zavarhatják azt a fajta belső elhatározást, amellyel ébredt, és ahogy gondolta, hogy véghez visz valamit. Ezért van az, hogy látszólag elefántcsonttoronyba vonul az alkotó, pedig ez csupán csak egyfajta védekezés annak irányában, és annak érdekében — hangsúlyozom, csak magamról beszélek —, hogy azt a fajta reggeli élményt vagy elhatározást, amely a külvilágtól teljesen érintetlenül, teljesen frissen kialakult az emberben, azt végigvigye. A műteremben arról medítál az ember, hogy amit csinál, mennyire harmónikus azzal az élményanyaggal, ami miatt egyáltalán

hozzányúl az ember a feladathoz. Vagy ha éppen nem folytatni, hanem elkezdeni akar valamit, akkor meg azt mérlegeli, hogy az adott síkon mekkora méretben, milyen tömegeknek az elhelyezésével, milyen alapszíneknek a kiválasztásával fog hozzá a munkához. Tehát — ismét visszautalok az előbbire — amikor az ember már fest, ez már lejárata egy sereg pszichológiai ismeretanyagának, érzelmek, gondolatok konklúziójaként.

Nyilván ezeknek a meditációknak a során változik a valóság műalkotássá — művészi tárgyá? Úgy például, hogy egy valóságosan zöld bokor, akár lila színt is kaphat egy képen — azaz elveszti természetes jellemzőit.

Gyakorta kérdezik: hogy festek, mikor festek, azután, hogy egyik szín miért ilyen, a másik miért olyan? Erre, hogy tömören, és talán érthetően és megokolhatóan válaszoljak, Arany Jánosra, Vörösmartyra vagy József Attilára utalnék. Nekem ugyanis végtelenül rokonszenves, amit József Attila mondott, hogy tudniillik a mindenséggel mérd magad, másfelől amit Arany János írt Vojtina ars poetikájában, hogy nem a valóság az, hanem annak égi mása, amitől függ az éneknek varázsa, és még sok mást is idézhetnék. Amit én művészetnek érzek, tartok, az egy szintézis, amelynek az adott valóság, — amely valóságon értem nemcsak a természetet és nemcsak a társadalmat, hanem azt is, amit sok évszázadok vagy évezredek alatt az alkotó elemek létrehozta, tehát a múlthoz való kötődést is valóságként fogom fel — az egyik pillére, a másik pedig az alkotói személyiség, az összes elemekkel: a művész vérmérsékletével, a meggyőződésével, felkészültségének fokával, művészettörténeti ismeretével, az ízlésével és így tovább. Továbbá arra a kérdésre, hogy miért így és miért úgy — talán egy másik példát. A tanító néni március tájéán feladja tanítványainak a Nemzeti dalt, és hogyha jól megtanulják és elmondják, hogy „Talpra magyar, hí a haza! Itt az idő, most vagy soha! Rabok legyünk vagy szabadok? Ez a kérdés, válasszatok!” — azt fogja mondani nekik, hogy jól van, kitűnően megtanulták, megérdemlik a szép ötöst. De ha elmegyünk színházba vagy a televízióban halljuk ugyanezt a dalt március 15-én, mondjuk Sinkovitsól vagy Latinovits Zoltántól, az egészen más... valami más. És soha senkinek eszébe nem fog jutni, vagy legalábbis nem zavarja, hogy ő nem így tanulta az iskolában a Nemzeti dalt. Mert azzal, hogy a művész hangsúlyozni fog szavakat csöndesen, ismét másokat erőteljesen, kiemel, vagy meg-megáll közben, ezáltal a versnek egyfajta értelmezését adja, s a versen keresztül az egész személyiségét mutatja. A festő is így csinál a természettel, mint anyaggal. Vagyis nem szolgálja utánozza, másolja, — bár erre is van a múltban is, a jelenben is törekvés —, hanem azt a természetet, mint építő kockát fogja fel, mint az előadóművész a Nemzeti dal esetében: alakítja. És pedig alakítja ama meggyőződésének alapján, amely ismét az egész alkotó személyiségét magába foglalja. Vagyis a művészet két alapforrásból táplálkozik — megítélésem szerint a múltban éppúgy, mint a jelenben —, az adott valóság, és a művész személyisége és ehhez jön az eszköz, amivel mind a kettőnek a szintézisét láthatóvá, hallhatóvá vagy érthetővé teszi. Az alakítás, kiemelés, lényegre törés és a sok objektív elemeknek a kellő sorrendbe rakása, aszerint, melyik a fontos, és melyik a kevésbé fontos. Ez utóbbinak is jelen kell lennie nyilvánvalóan, de csak látens, lappangó állapotban. Ezért van, hogy bizonyos hajnali derengés esetében azokat az ezüstös kékeket, szürkéket, rózsaszíneket, amelyek objektíve egyáltalán nem olyanok, mégis érthetővé, élvezhetővé teszi, vagyis a művészet síkjára fölemeli, ami más módon nem lehetséges, csak úgy, hogy valami összhangzatot, aho-

gyan a b-dúrról vagy a c-mollról beszélnek a muzsikában, ilyesféle összhangzatokat teremt a művében.

Vannak kedvenc festői témáid, tárgyaid?

A régi japánoknál olvastam, hogy a téma olyan, mint a szikra a lángra lobbantáshoz; hogy tulajdonképpen együtt van az anyag, — amit úgy tudnék megfogalmazni, hogy az ember kényszerhelyzetben van, mert hisz közölnie, szólnia, mondania, festenie kell, egy belső szükségyszerűségből — és ennek alapján a téma csak mintegy felgyűjtja ezt a mindig lángolásra kész atitűdöt.

Ez elég általános, konkrétabbá kellene, hogy tegyüek. Mostani kiállításodon, amely öt év termését öleli fel, illetve fogja át, több festmény alatt konkrét napszakra utaló cím olvasható: reggel, hajnal, este. Téged tehát valami belső nyugtalanság elsősorban a különböző napszakokhoz űz oda? Vegyüek például a Hajnal című képedet, ami a mostani kiállításodon szerepel, vagy a Borús ég című festményedet. Amikor ezzel a témával szembenéztél, mi volt az, amit ki akartál fejezni az ábrázolt természeti valósággal?

Hát nézd, a kifejezés az sose lehet sokféle, az én megítélésem szerint, mindig csak egy dolgot lehet kifejezni. Nem mondom, hogy én ennek mindig megfelelek, vagy gyakorta megfelelek, de engemet az egyetemes harmónia, ami érdekel. Más szóval, ha a mű nem utal az egyetemesre, én mindig hiányt érzek a műben. És az egyetemesség az talán a legnagyobb fokmérő és a legnagyobb, legszigorúbb értékmérője a műveknek, mert az egyetemesség nem tűr el diszharmóniát a képben, az nem tűr el fogyatékoságot kompozícióban, tehát engem ez érdekel, és megítélésem szerint minden műben ennek kell jelen lennie, és a festőnek a legnehezebb feladata éppen az, hogy ezt az örök egy arcot a legkülönbözőbb témákban, motívumokban ki tudja munkálni.

Harmóniát említettél. A harmónia általában megnyugtat, a képeid viszont éppen nem békítő, megnyugtató hatást váltanak ki, hanem ellenkezőleg, bizonyos fajta nyugtalanságot keltenek. Már a megjelenésükkel, pusztán „fizikális” — ha szabad ezt mondani — megjelenésükkel, a fakturának, a felületnek erőteljes, rusztikus, olykor durva használatával.

Én azt tévedésnek tartom, hogy a képeimben esetleg a diszharmónikusát és nem az elementáris erőt veszik észre. Bár képeimről nem akarok minősítést adni. Mert az, hogy valami erős, tiszta vagy zengzetes, az nem jelent diszharmónikusát, vagyis a harmónikus az nem lehet békés belenyugvás ebbe vagy abba, mondjuk egy redukált színskálába, hanem — éppen a kiállításomról vett példával — jelentheti azt az egyik-másik képen található fojtottságát is a színeknek, ismét máshol — példának okáért akár a Kompon átkelő asszonyoknál — a harsány, erőteljes, tiszta, zengzetes beszédet, azt is könnyű megokadatolni, mert ha valaki a természetben jár, és nemcsak tájékozódik, hanem vizsgálódva és mérlegelve, eltűnődve sétál, csak hadd idézzem szavakkal azt a látványt, amit ezen a kompon átkelő asszonyok szereztek nekem, hogy a nagykőrüi kompátkeléskor répaegyelés után jöttek haza, és a nyári alkony összes aranyát mind az arcukra öntötte, a különben is napbarnította asszonyokra, akik narancssárga meg kék ruhákban voltak öltözve. Hát ennél nagyobb kihívást egy festő számára hogyan lehessen kapni, és akkor miért mondjam el ezt úgy, ezt a féktelen ragyogást, az erejét ennek a látványnak, hogy úgymond a kép harmónikus legyen! Az a kép megítélésem szerint har-

monizál azzal az alapélménnyel, ami miatt én ehhez a képhez hozzányúltam, vagyis az erős, egészséges embereknek a hazatérésére, akik ráadásul még vicceltek is, mosolyogtak, nevettek, hát megragadhatja ezt is a festő! Úgy, ahogy én is tettem. Tehát nem felejtendő el, hogy az általános közhelytől vagy általános felfogástól eltérő valami, az lehet éppen egy kvalitásnak a kezdete is.

Kikhez állsz közel, kikhez érzed magad közel lelkületben, szemléletben, akár stílusban? Kiket vallasz tanítómestereidnek?

Természetesen, ha az ember a műtörténetet tanulmányozza, akkor úgy, mint az orvostanhallgatók, ugye, mikor a betegségeket tanulják, sokszor félelem járja át, hogy nincs-e nekik is ugyanaz a betegségük, amiről tanulnak, hát a festő is jár úgy, hogy a legkülönbözőbb mesterek a műtörténelem során hatnak úgy rá, hogy vagy lelkesítik, vagy elszomorítják. Alapvetően a görögség esztétikájának a talaján állok, és nem látok okot arra, hogy ezen változtassak, illetőleg nekem nincs szükségem rá. Tévedése a századunknak — úgy érzem —, hogy számon kéri a mindig újból és újnak tűnő művészeti stílust vagy művészeti formát, körülbelül úgy, ahogy a különböző autómárkák minden évben újabb és újabb stílust vagy ilyen és olyan meg gondolásból eredő gépkocsit hoznak forgalomba. De hát ez nem esztétikai igény. Én a magam rokonságát a festői festészettel érzem. Ha olajtechnikáról van szó, akkor elsősorban Rembrandtot tartom vezéregyéniségnek, freskóban csak Michelangelót tudom ilyennek minősíteni, azon kívül még a festői festőnek túl nem haladott mestereként tiszteltem Tizianot. Éppen úgy, mint a magyar festők közül Munkácsyt és Paált, akik megítélésem szerint méltánytalanul vannak háttérbe szorítva, mert a maiak nem képesek megérezní és megérteni az ő zsenialitásukat, és mindazokat, akik a festői festészetben Magyarországon sokat tettek, így az alföldi iskola mestereit vagy a nagybányai mestereket. Még egy megjegyzés, hogy tisztán lássuk az én szempontomat. Meghagyom és egyébként elfogadom, sőt mélyen tiszteltek minden művészt, aki azzal az elhatározással áll a vászon vagy a lemez vagy a fal síkjá elé, hogy azon a teljesen történés nélküli felületen valami olyan üzenetet küldjön a ma élőknek vagy a jövőben élőknek, ami hírt ad arról, hogy az alkotó hogyan élt, hogyan szeretett, hogyan dolgozott és milyen társadalomnak a vetületében, koordinátarendszerében fejtette ki tevékenységét. De ha te elmész történetesen Lengyelországba vagy a Szovjetunióba vagy Franciaországba, és emléket hozol el magadnak, akkor azokat az emlékeket keresed, amelyek e népre vagy tájra jellemzőek, és nem azokat, amelyek a magyarral hasonlóak.

Érthető, és azt hiszem, bizonyos mértékig meggyőző is, amit mondasz. De a művészet mindig törekedett arra is, hogy kilépjen a nemzeti keretkből.

A nemzeti jelleg, ha azzal a mélységgel van átszöve, amelyről az imént szóltam, hogy egyetemes jellegű és egyetemes érvényű, akkor ez az egyetemes érvény adja meg a nemzetközi művészetbe való bekapcsolódást, és az, hogy a jellegében mégis nemzeti, ez pedig azt a sajátos ízt és aromát biztosítja, amellyel egyben különbözik is a nemzetközi formulától. Egy másik megvilágításban. Nagyon szerencsésnek tudhattam magam, hogy körülbelül 8—10 évvel ezelőtt egy szovjet műtörténészről Moszkvából volt Magyarországon, Budapeszten és ugyanazon a héten egy francia műtörténész ugyancsak. És megnéztük mindkét műtörténésznel a múcsarnokbeli fiatalok stúdiójának 10 éves vagy 15 éves fennállása alkalmából rendezett gyűjteményes kiállítást. És függet-

lenül egymástól mind a kettőjüknek az volt a konklúziója, hogy ez a kiállítás lehetett volna Párizsban is, Amerikában is, vagy bárhol Nyugat-Európában, de hát hol van a magyar festészet? Ezt kérdezték tőlem. Hát erről aztán hosszabb diskurzust folytattunk. Vagyis, hogy nyugatról és keletről ugyanarra a konklúzióra jutottak, két szakember, egymástól függetlenül.

Te most hatvanéves vagy Sándor, és ebből a hatvan esztendőből — ha jól tudom —, csak néhány évet voltál távol folyamatosan Szolnoktól.

Igen, 51-től 57 tavaszáig.

Mondhatni — idézőjelben — röghözkötötten élsz tehát ezen a tájon, döntően befolyásol ez téged abban, amit csinálsz?

Igen, mert én úgy vélem, ismételten csak rólam van szó, a magam metódusáról, hogy csak ha valaki valamit alaposan ismer — Leninnek tökéletesen igaza volt, hogy absztrahálni, elvonatkoztatni és az elvonatkoztatásnak az eredményét törvényekben vagyis művészi képekbe ötvözni csak akkor lehet, ha amiről szól, annak minden ízét ismeri. Nem úgy, hogy megtanulta, és az agyában hordja, hanem úgy hogy az egész lényét átítatja. Arról az átérzésről van szó, amely az én esetemben annyit jelent, hogy végtére kezdem lassan a festék és a művészet törvényei alá rendezni azokat a gyermekkori élményeket, azokat a hatásokat, amelyek az évtizedek során itt, ezen a környéken belém ivódtak. Akárcsak egy olyan kis falura, mint Nagyköröre gondoljak, vagy olyanra, mint Tiszakürt, vagy sok más Tisza menti falut is említhetnék.

A természetről már esett szó, amely kedvenc témád, de van egy másik téma is, amely vissza-visszatér képeiden; az ember. Egyedül vagy csoportban. Itt nem vitás, hogy az emberről beszélsz, kifejezetten, ténylegesen ott az ember, aki megszólal. De azok a képek, akár egy csendélet vagy akár egy ringatózó ladik a vízen, mennyire tudnak emberien szólni? Szóval mennyiben lehetséges anélkül, hogy az ember meg volna festve egy képen, mégis azt érezni, hogy állandóan csak róla van szó. Vegyük például a Két ladik című festményedet.

Igen. Hát az előtérben ott vannak azért ülőfigurák, horgászok, ugye arra a zöld csónakra gondolsz?

De talán egy másik képet tudsz magad is említeni, ahol viszont nincsenek emberek.

A Holdfényes Tisza. Hát arra, hogy mégis jelen van-e az ember, hát erre nem tudok mást és többet mondani, mint azt, hogy az az élményanyag, amelyet a kép küld a néző irányába, ha az egybeesik az ő élményanyagával, amit ő is átélt, akár a ladik láttán, akár a holdfényes Tisza láttán, ha ez a kettő találkozik és együtt van, és a megoldásban a legmagasabb szinten van jelen ez a közlemény, ez az emberi közlemény, akkor jó műről beszélhetünk.

Elképzelhető tehát, hogy két ladik az két ember, két-három ladik pedig egy egész embercsoport, azaz hogy valójában „társalognak” a ladikok a vízen? Ilyenfajta asszociációs tartalmakat is hordoz a kép?

Hát nézd, amit te a képről kiolvasol, az elsősorban a te világod, és annyit olvas ki mindenki a képből, amennyi az illetőnek az asszociációs élete. Tehát végtére a művek az által szólnak vagy hallgatnak, hogy milyen asszociációs tartományt tudnak felkelteni a nézőben. És ezért is volna oly mértékben a képzőművészeti nevelés az iskolától kezdve, szinte sohasem befejezve, oly fontos. Mert az emberi életnek a tartalmába, pláne meg a szocialista társadalomban, két dolog nagyon is beletartozik: a természet szépsége és a művészet szépségén való eltűnődés. Igazán az ember akkor érzi magát embernek, ha tud találkozni akár a munka örömeivel, akár a meditációnak az örömeivel.

Te az előbb a munka örömről szóltál és a meditáció fontosságáról. Mindig örömmel és örömdben festesz?

Nem én. Egyáltalában sokan kérdezik, hogy milyen boldog lehet az ember, hogy egy szép virág csendéletet meg tud kanyarítani, hát én nem érzek semmiféle örömet vagy különösebb boldogságot, legföljebb néha megelégedettséget afelett, hogy valami kikerekedik abból az álomból, vagy abból a meggyőződésből, amit én művészetnek tartok. Inkább azt mondanám, hogy sokkal több a szenvedés, a küzdelem és a szomorúság, amíg beteljesedik az öröm, amit az emberek örömmel tartanak. Nem tudom, hogy a művészetnek feladata vagy létjogosultsága-e, hogy örömet adjon.

Képeiden nem látszik, hogy szomorúan, vagy legalábbis kinlódva, szorongások közepette születnének, mert eléggé felszabadultak, eléggé, hogy is mondjam, egyfajta sodró munkalendületet tükröznek. Tehát úgy tűnik, mintha te olyan ember volnál, aki háromszáz százalékgig akarod teljesíteni a tervedet! És emiatti örömed szinte ott ragyog a képen.

Kétségtelen, hogy szinte minden szabad órát a festéssel töltöm, és az is igaz, hogyha valaki, mint én, 13 éves korától — mostmár lassan 47 éve

foglalkozom ezzel —, akkor egyfajta ismeretanyag csak összegyűlik, főleg azok az emlékezetes csatavesztések, amikor az ember 20—25 éven keresztül csak rossz képet fest, és ha még mindig van jártányi ereje tovább folytatni, akkor ezek az elszenvedett csapások vagy csatavesztések mint mementók mindig fennmaradnak és egyben ezek a tilalomfák jó eligazodást nyújtanak a továbbhaladáshoz. Tehát ennek következtében, ha az ember változatlanul többet dolgozik, mint 10 óra és az ismeretek meg egyre bővülnek, akkor az eredmény is feltételezhetően kicsikét több, kicsikét jobban összegyűlnek a munkák. És az, hogy ilyenek a képeim, sokszor látszólag befejezetlennek tűnnek, ez mind azért van, mert ez a fajta koncentráció, amely a műveknek a befejezéséhez tart, ez időben rendkívül rövid, és én nem merek vállalkozni arra, hogy megöljem az intuíciót, ezt az igazán nagyon felfokozott idegállapotot annak érdekében, hogy vonaltól-vonalig — úgymond — kifestett legyen a képem. A képet, a képeket életem keresztül hurcolja az ember, mint megoldatlan feladatot magában, már csak ezek is lehetetlenné teszik, hogy az embernek egy másodperc szabad ideje legyen.

Ha egy téma többször is előbukkan munkáid között, pl. évekkel ezelőtt, a hatvanas évek közepén is festettél egy felszólalót, és most újra szerepel egy a kiállításodon. Ez azt jelenti, hogy újra és újra szembenézel bizonyos festői témákkal vagy éppen változásaival maga a valóság készlet arra, hogy újra és újra megfessed ugyanazt a témát?

És még van egy harmadik ok is, hogy az addigiakkal nem voltam megelégedve. A régiék persze mégis tartalmaznak esetleg az én meggyőződésem szerint olyan minőségeket, amelyeket félnék, ha ugyanazt a képet tovább folytatnám, félnék tőle, hogy szétrombolnám, hogy megsemmisíteném.

Ez a harmadik Felszólaló még tisztább, még erőteljesebb, mint az előzőek?

Illetve úgy vélem, hogy ehhez a feladathoz többet már nem fogok hozzá. Mert ez a fajta embertípus, az a fajta típus, amelyet abban a képben láthatóvá tettem, az egyezik azzal a meggyőződéssel, mely miatt én foglalkoztam ezzel a témával.

Ez a felszólaló te is lehetsz?

Nem, hát ezek a képek mind konkrét élmény alapján születtek. A nagyon sok értekezleten való megjelenés, tévészertekezleteken Jászladányban, Jászapátiiban, Tiszaroffon és nagyon sok helyen, ahol én részt vettem, ez mindannak az összefoglalata.

A festés nemcsak tevékenység, anyagi vonatkozásai is vannak, vászon, ecset és egyebek. Nálad különképpen hangsúlyozottabban jelentkezik, mert festékből sem akármennyit használsz, egyesek szerint másnak három képre elegendő lenne az a festék, amit te egyetlen vászonra „rápazarolsz”.

Vastagon festek, — igen, képzelheted, hány tubust kell nekem elpazarolnom, hogy téged idézzelek, amíg kialakul egy végső forma, a képek egy végső formája. Úgy hogy nem tanácsolom, hogy emelgesd a képeimet, mert azok elég nehezek, és nem azért, mert ólommal vannak kibélelve, hanem sajnos drága festékekkel vannak kibélelve. A soha meg nem elégedettség és az a fajta elvárás, ami az én művészi meggyőződésnek megfelel, ez készlet arra, hogy sokszor fessek át a képeket.

Ahogy most festesz, mindig úgy festettél? Értem ezen azt, hogy ha most nézem a képeidet, akkor elmarad a régebbi lendületes ecsetkezelés, most mintha aprólékosabban vinnéd fel a színeket, régen egy-egy lendületből jelentős felületet festettél meg, most azonban valahogy jobban vibrál, apróbb részletekből

áll össze a kép, jóllehet, megmarad továbbra is az a fajta expresszivitásuk, ami régen is jellemezte őket. Ismerem olyan képedet, amely figurális kompozíció, s amelyen a figurák jóval körvonalazottabbak, jóval konkrétabbak, mint például a már előbb is szóba hozott Felsőaló.

Hát igen, kétségtelen, hogy a festők bizonyos csoportjának van egy bizonyos fejlődéstörvénye, amelyet úgy tudnék megfogalmazni, hogy a körvonalától, az élesebb rajzoltaságtól, a kevésbé színes felülettől indul el valaki, és mikorára az életét nagyjából végigcsinálta, akkor talán az utolsó korszakban, már oldottabbá, színesebbé, számomra gazdagabbá is válik.

Szoktál rajzolni?

Szoktam. És ezzel függ össze az az iménti megjegyzésed, hogy most talán szövevényesebb a képfelületem, mint kezdetben volt, mert azokat a foltokat, amelyek régen a rajzot hordozták, azokat továbbra is megőrizni kívánom, csak színben talán részletesebb, talán bonyolultabb, mint ami régebben volt. Ezért lehetséges, helyesen állapítottad meg a képekről, hogy most bonyolultabbnak, részletesebbnek tűnnek. De ez a részletettség éppen olyan, mint a zenésznél a hangszerelés. Ugye, aki árnyaltan tud hangszerelni, az mindenképpen gazdagabb, mint a kevésbé hangszerelt.

Közben a katalógusodat néztem, lapozgattam és érdekes, hogy 1942-ben állítottál ki először — már nagyobb közönség előtt —, még főiskolás lehellettel és karácsonyra született a kiállítás, Vörös lovak címmel állítottad ki a képedet. Most ne haragudj meg, már eddig is szó volt arról, hogy a valóság csak kínálja magát és hogy milyen sűrű lesz a vászon, az akkor derül ki, amikor a festő kezébeveszi a valóságot. Most itt van például a Vörös lovak. Szürke lovat, deres lovat, pej lovat, ilyeneket ismerek, de én vörös lovat még sohasem láttam.

Ennek a képnek a keletkezési ideje 41—42 tája és a régi szolnokiak, vagy az akkor élt szolnokiak tudják azt, hogy a szandai réten „gulya ménes delegetett”. És a napsütésben — pláne meg a május végi napsütésben — a fű színe sokkal aranylóbban zöld, mint bármikor. Na most, ha erre a mezőre a nap rásüt, és ezen úgynevezett barna lovak — mert ugye olyan van — ha ezek legelnek rajta, akkor minden kicsit is tájékozott ember tudja, hogy a vörös színnek a komplementer színe, vagyis a színellentétpárja a zöld, vagy a zöldnek a vörös. És ahhoz, hogy te ki tudjad emelni, el kell döntenie, hogy a lovaknak a jelenlétét emeled ki vagy a fű aranylását. Mert akkor az egyiket alá kell rendelni a másiknak. Hát én a lovak színét emeltem ki, és ezért a zöld mellett, a komplementer szín mellett a vöröset kellett felfokoznom. Egyébként kék lovat is lehet látni, tulajdonképpen, ha a szürke ló vagy a fehér ló árnyékba kerül, akkor feltétlenül a szórén a kék égbolt tükröződik.

Most itt velünk szemben az állványon olyan képed van — csaknem készen —, amelyikre piros felhőket festettél.

Hát ez se piros, az a felhő, azon is a föld tükröződik. A föld színe tükröződik.

És mire a felhőre tükröződik a föld, akkorra pirossá válik?

A tetőnek a színe reflektálódik...

Az élénkpiros tető egy bizonyos — szerinted...

Nem szerintem, ha te is kimész, és nem vagy színvaksággal megverve, akkor konstatálhatod, hogy nem úgy vörös ez, mint egy ruha, de nem is kék az a felhő, és nem is fehér, főleg akkor nem, ha a felhő színét összehasonlítod a ház falának a színével. Tehát, ha ilyen összefüggésben tekinted. Az emberek

általában véve mindent önmagukban néznek, tehát azt mondják, hogy a fal fehér, az ég kék, a fű zöld és így tovább. Persze ezeket a képzeteket bele-sulykolták a tanulódba, de a valóságban ezek a színek összejátszanak. Nagyon csodálom, hogy azok az emberek, akik a marxizmusban oly magától értetődő-nek veszik azt, hogy egy dolog önmagában nem létezik, de ha a színekről van szó, akkor azt hiszik, hogy a fű zöld, a felhő fehér, az ég kék. Hát nem így van. Mert ha a felhő tükröződik a fű színén is, nem olyan értelemben, mint ahogy kék az ég, de a kéknek egy bizonyos vetülete rajta van a fűszálnak a fényben levő részén. Éppen úgy a vörös tető is megjelenik a felhőn csak nem azzal az intenzitással, hanem csak rokoníthatóan, a vörössel rokon szín jelenik meg.

Gondolom, ez a természet igazságához tartozik, amiről szoltunk. Am a kép-nek van egy másik igazsága is, ez a művészi igazság. Azaz, hogy ebben a va-lóságos tükrözésben, visszatükrözésben mit tükröztet vissza művészi igazság formájában maga a művész. Beszélgetésünket mégis csak itt kéne befejezni, mert ezért minden önkínzás, ének.

Még egyszer nem akarom elmondani mindazt, amit elmondtam, még egyszer csak azt, tudod, hogy a valóság, amiről már szoltam, az összes részleteivel együtt, mindenki számára objektíven úgy van, ahogy van. Tehát a festő szeme sem más, mint az utcaseprő szeme, de hogy az illető számára ez a látható világ, ez az objektíve érzékelhető, tapasztalható világ milyen asszociációkat ébreszt, mit gyújt fel benne, milyen meggyőződésre juttatja, ez mindenkinek a felkészültségi fokától, temperamentumától, iskolázottságától, most nem az osztályokra gondolok, hanem az önmaga műveltségének a szintjére. A szív-műveltség — inkább ezt a szót használnám, az nem függ az iskolai végzettségtől. És ennek alapján mondom én azt, hogy az igazi mű nem nélkülözheti az iga-zí, úgynevezett hozzáértőket, vagy átérzőket is mondhatnék, akik bele tudnak a műnek az áramába kapcsolódni. Utaztam én úgy vonaton, hogy mellettem ült egy Szolnokra bejáró munkás, és József Attila — vagy más alkalommal más személynél Juhász Gyula — verses kötetével és egy-egy kis ponttal jelöl-te meg, ami számára érdekes volt. Sose felejttem el, a Családi kört mondta az egyik törökszentmiklósi munkás, hogy őneki mennyire tetszett. És megkérdez-tem a vers végén: volt az egyik szó alatt ugyanis egy pont. Kérdeztem, miért tette oda? Azt mondja, mert az a fordulópont. Mi az, hogy fordulópont? Tessék meghallgatni, azt mondja: ... és „...Majd földre hintik a zizegő szal-mát... S átveszi egy tücsök csendes birodalmát”. És valóban így van, ezen az egyen fordul meg ez az egész, mert ez a csodálatos költői komplementer pár, hogy egy és birodalom. Szóval a parányinak és a végtelennek ez az örületes kontrasztba állítása, amit tulajdonképpen mindenki meg tudhatna írni, mint ahogy ő mondta, de nem jut eszünkbe, meg nem tudják észre venni. Az ember elmegy olyan csodálatos dolgok mellett, hogy káprázat! Ha a szol-noki vártemplomra például rásüt a nap, hát nincs az az aranyhegy, ami azzal vetekedhetnék! De az emberek mégsem veszik észre, nem tűnődnek el rajta, csupán közlekednek. Hát innen festő valaki, hogy észreveszi, és közzéteszi ezt az élményanyagot, hogy mennyire sikerült neki, én azt már nem vitatom...

Ezek szerint képeiddel azt tanácsolod, hogy jobban nyissuk ki a szemünket? Munkáid „üzenetébe” ez is beletartozik?

Feltétlenül, hisz olyan szép a mi világunk és olyan gazdag, hogy nincs az a narkotikum, ami ezzel vetekedhetnék. Azt hiszem a szépség narkotikuma az egyetlen, ami egészséggel kábítja el az embert.

A Szigligeti vonzásában

avagy senki sem lehet próféta a saját...

1954-ben volt az első szolnoki kalandom. (In medias res, expozíció nélkül, hogy elkerüljem fecsegő, sopánkodó bekezdésem arról, miszerint kontár vagyok az íráshoz, nem szeretem a grafomán színészeket, szorongó szégyenkezés kerít hatalmába, stb. — előre is felmentést igényelve okvetetlenkedésemért.

Tehát: 1954-ben Keres Emil hívott meg Alfonsine szerepére a „Kőszívű ember fiai” című darabba. Két csodás vendég-hónapot töltöttem itt; persze, próbák alatt sok küszködéssel, de utána, mikor már a kritikák halványága is megszűnt — a másik vendégművésszel — Mednyánszky Ágival, róttuk Szolnok — akkor még sáros — utcáit, nagyokat nevtünk, ettük a rengeteg zsíros kenyeret, mert soványak voltunk és szegények, — de féktelenek a reményeinkben. A mai napig felcsillan bennünk ez a Szolnok, ha találkozunk, akár egy gyermekkori csínytevés.

Tizenhat évig nem is jártam errefelé. Jöttem-mentem az országban, keresve a helyet, ahol prófétát keresnek városi használatra, anélkül — ma már bizonyos — hogy tudtam volna, mit jelent a próféta; s ha most azt állítom, közelebb vagyok a titokhoz, (ami csak annyira hitelt érdemlő, amennyire egy színészt komolyan kell venni) ez valamelyest Szolnoknak köszönhető, persze nem a városnak, de mégis, nem a színháznak, de mégis, nem a társulatnak, de mégis, nem magamnak, de mégis. Mert minden próféta lényege a hit; hiszem, amit mondok, hiszem, ahogy mondom, hiszem, hogy bennem hisznek, és hiszem, hogy nekem hisznek. Nos ez az én kis házi használatra készült — sokat keresett próféta igényem. Ez persze nem valami fakultatív hittanóra. Néha rámeleg egy egész élet és hiába! Persze ki dönti el, hiába volt-e, mennyit sikerült megvalósítani? Alig merem kimondani: Én, illetve mindenki Maga, az az saját mindenkori elégedettségünk. (Behelyettesítendő az ellenkezője.) De prózára: 1970-ben, amikor a kecskeméti Katona József Színháznál voltam szerződésben, Berényi Gábor meghívott a „Macskajáték” Gizájának szerepére. Alig fél éve voltam Kecskeméten, szerettem ott lenni, volt valami elementáris bohémság (majdnem azt mondtam linkség) és tehetség a légkörben; drága Rádó Vilí sugározta át az egészet; nekem a nagyképű álságos, de közepes színvonalú Miskolc után felüdülés volt. Ám a vendéjáték lehetőségétől izgatott lettem. Hármásban találkoztunk: Berényi, a fiatal, — számomra ismeretlen rendező — Székely Gábor és én. Lázba hozott a meghívás, de nem valami nemes láz volt ez a művészet oltára előtt, csak a vendégséggel járó prózai örömkök, új emberek, kis felelőtlenség (akkor még így képzeltem) és nem utolsósorban anyagi előnyök. Mindezzel csak jelezni szeretném, hogy az ember szinte soha nem érez rá a fontos fordulatokra.

(Atyaúristen, mit csinálók? Fonom magam köré a hálót, s nem fogok kiszabadulhatni belőle; mire vállalkoztam én?! Jó, eddig. Jó, mit csináltam eddig?! ahogy Karinthy mondaná; „ügyeltem alanyra, állítmányra, lenge jelzőre és komoly főnévre, rideg számnévre, igekötőre és névutóra — ütemre és rímre — hogy érthető és világos legyen, amit mondok.”, de innen?! nem gondoltam végig...!: az egész elmúlt évtized, egy színházi korszak vidéken, — túl közel van, mégis túl messze, hogy írni lehessen róla. Eszembe jut, hogy az öreg Dé-

ryt olvasván, milyen határtalan irigység fogott el, akkor már úgy írt, ahogy az ember csak naplót képes: a „végülis nekem már igazán mindegy” őszinteségével. — Mire gondolkod? volt ismét egy időszak — ugyanis a felszabadulás után is volt — mikor nélkülözhetetlennek tűnt a munkánk, hittünk benne, korszakváltásnak éreztük, úgynek, varázslatnak, de nem a jósnő, hanem a sámán varázslatának. Szakmánk illanó természetéből és mindenfajta varázslat kizárólagos naprakész voltából fakad, hogy visszatekintve sok mindenre rácsodálkozom, esetleg megkérdőjelezem, mégis — azt hiszem — míg lélegzem, szívesen lennék Csipkerózsika, és nem a kora miatt. No, ennyit a jó lelkiismeret érdekében!)

A „Macskajáték” életem egyik legszebb élménye volt. Más, mint a többi; attól más, hogy az érdekes próbák ellenére sem hittem, hogy ennyire meghatározó jellegű előadás lesz. Sose bocsájtom meg a sorsnak, hogy oly gyorsan felkerült Pestre, s a mi nagyszerű előadásunk ezzel igazi súlyát, az ősbemutató tényét, az előadás sajátos, — álmatlan éjszakákon megszenvedett — hangjait, a nagy szériát futó pesti előadás aratta le; a mi kis sorozatban játszó színházunk — harminc előadás után kifújta. Nem csodálkoznám, ha néhány évtized múlva erről, a mienkről már említést sem tenne a színháztörténelem.

Nem kívánom felsorolni, elemezni vagy méltatni Székely további országos hírű produkcióit, megtették idejében az avatottak (a Macskajáték más, az számomra is perdöntő volt, egy megújulási kísérlet első állomása, — igaz nem én kísértem megújulni, Székely kísérelt megújítani!) — Nem hazudhatom, hogy láttam egy új hangvétel eljövételét, hogy tudtam: most kapom azt az ajándékot, hogy egy kissé közönyös szakmai világban, — mikor már a főiskoláról szkeptikusan érkeznek a fiatal színészek — nem éppen fiatal színész létemre ismét lehetek megszállott. Nem tudtam, csak figyeltem, és igyekeztem megfelelni az elvárásoknak. Felismerni, feldolgozni majd egy évtized kellett; ma már világos, hogy a „Macskajáték”-tól a „Boldogtalanok”-ig egy korszak vár elemzésre, s bár ádázul szubjektív vagyok és akarok is lenni, mégsem vállalkoznék egy darab „próbánaplójára”. Olcsónak érezném, ha belemagyaráznám mai ismereteim a Macskajáték akkori munkájába a siker sok tényezőjét mellékesnek tekintve az egy szempont miatt; és elfogultnak, ha pl. a Boldogtalanok szépségesen borzasztó, feszültségekkel terhes, izzó, alkotó egyszóval szélsőségesen végtelen, mintha ezen múlna életünk sorsunk — próbaszakaszról írnék, az odavezető út nélkül.

És különben is: „Szolnok vonzása” vonatkozik az egész színházra, azokra a produkciókra, melyekben részt vettem, és emlékezetes számomra, valamint azokra is, melyeket csak nézőként élveztem. Mert egy színész akkor érzi jól magát egy színházban, ha nézőként nem az jut eszébe: „de jó, hogy kimaradtam belőle!”, hanem irigyen nézi a színpadot, amiért nem résztvevő, csak drukker. Igazán ötletszerűen néhány kiemelés tőlem: Valló — Yerma, Horváth — Szerelmem Elektra, Bor — A kutya testamentuma. Egyfajta igényes, kicsit lázadó fiatal szellem hatotta át az évadokat, volt mihez igazítani a lépéseinket, bárkivel dolgoztunk. — Ez most nem nosztalgikus ajnározás, tudvalevő, hogy ezek az évek sem voltak felhőtlen szigetei a békének, sem közösen, sem egyénileg. A nosztalgia számomra különben is idegen fogalom, tapasztalatból tudom, hogy a dolgok csak *akkor* és *ott* érvényesek, és soha vissza nem hozhatók.

Aztán ez az egész felrobbant! Nem az én feladatom megítélni, helyes volt-e vagy sem, először is nem tudom, másodszor: a közeli utókor dolga. Én csak

azt tudom, milyen szárazra vetett hálnak lenni (nota bene nem Szolnokon voltam szerződésben a robbantás időpontjában, de módomban állt azonosat átélni), lelki füleimmel hallottam a 49-ben nekem szegezett, akkor nagyon kegyetlen — mondást: „Hja kérlek, Lenin elvtárs is megmondta, a forradalomnak vannak áldozatai”, noha bizonyára nem ilyen kis belterjes forradalmakra értette.

Elmúlt két év és nem érzem magam áldozatnak. Igazán nem! Tudom, amit tudok. Tudom, hogy rossz a struktúra. Hogy az igazgató egyszemélyi felelős, de a rendezők „csinálják” a színházat. A jó művész „hivatalból ellenzéki”, hogy vállalhatja a menedzser igazgató ezért a felelősséget. Ha pedig művész az igazgató nem ér rá művész lenni, vagy elgaloppírozza, vagy nem tud színházat igazgatni, (mert igazán lehet, hogy nem művészi munka, de elhivatott mesterség.) Ez az én védőügyvédi voksom azoknak, akik munkáját akkor ismertem meg, mikor csak a munka és nem az elismert művész felelőssége nyomasztotta.

Tehát: meghalt a király, éljen a király! visszaszerződtem Schwajdához. Aztán Barcelonában egy kis hotelben tudtam meg üzenet formájában, hogy már nem ő az igazgatóm, hanem Kerényi, „de ne izgassam magam, nem jártunk rosszul!”

Hát üdvrivalgás nem volt! Az elmúlt néhány évtized alatt arra nem volt példa, hogy kölcsönös ismerettség nélkül szerződtem volna, de végül is, ha gáz van, kaphatom a motyómat s odébállhatok.

Hát nem álltam odébb. Nem volt gáz! Nem azért, mert olyan jó dolgom van. Mondhatnám egyáltalán nincs jó dolgom. De rossz sincs! Ugyanis úgy kezelnek, mintha jó dolgom lenne. Megkapom, ami jár. Rangban, tiszteletben, jutalomban. Főzve vagyok vele. De látom a fától az erdőt. Kellott hozzá egy év, hogy kiismerjem magam, és megtanuljam ezt a színházvezetést értékelni. Talán az a jó kifejezés, hogy imponál nekem. Itt már érzem azt az elhivatottságot, amiről az előbb beszéltem, hogy valaki szeret igazgatni, kedvvel, fantáziával, hozzáértéssel csinálja.

Először falra másztam. Mondtam: tudtuk, mihez igazítsuk a lépésünket. Ez egyfajta biztonság. Aztán új világ: csinálja mindenki a dolgát, ahogy tudja, magárahagyva, az se baj, ha kis stábok alakulnak egyes rendezők köré, Kerényi nem szól bele, sőt támogatja. Mikor rájöttem, hogy tudatosan, kezdtem értékelni. És nem utolsósorban: mindent az eredmények igazolnak. A színháznak igényes, jó előadásai születtek, országos hírűek. És nem ok nélkül.

Hadd tegyek itt egy kis kitérőt, és időzzek Ljubimov rendezésénél. Nagyon vártuk. Sokan látták előadásait a Tagankán. És világhírű rendezővel dolgozni csábító dolog. Jött és gyanakvó volt. Rosszak voltak a magyarországi tapasztalatai. Kiderült, alig egy hónap áll rendelkezésünkre. Két napig asztal mellett dolgoztunk, javítottunk, magyarítottunk. Ismerkedtünk. Második nap estéjén (szerda) lementünk a színpadra. A teljes díszlet, kellék, állt. Világosítók, magnós (tehát zenei effektus) velünk próbált első perctől. Így, ha leírom, felnőtt dolog, színésznek szokatlan, már majdnem érez valamit, mikor vissza kell menni világítás vagy zene miatt. Egyszer, kétszer, tízszer. Napi nyolc óra kemény munka. Jurij Petrovics fáradhatatlan (tolmácsunk szintén). A nézőtérről magyaráz, játszik, majd felrohan, mutat, közben sztorizik; oldódik a feszültsége neki is, nekünk is, kiderül: nem ellenségek, egyet-akaró-banda vagyunk. E hét vasárnapján úgyszólván áll az előadás. Első héten figyeltük, második héten imponált, aztán kezdtük szeretni, mert hagyta magát. Amolyan

óvatosan, de már tett is érte: bohóckodott és követelt, villogott és kérlelhetetlen volt. És ebből a nagy kollektív varázslatból megszületett egy nálunk ismeretlen előadás-féleség-műfaj; nézték lelkesek, túllihegők, nem lelkesek és túl-túl nem lihegők. De a Ljubimovval töltött próbaidő egyedülvaló volt, érdemes rá emlékezni!

Jó volt tehát ismét szolnoki színésznek lenni. Az erényeket el kell ismerni. És ez a társulat már fertőzött volt az igénnyel; nem lehet hét évig büntetlenül igyekezni, aki gyűlölködött és ellenállt, az se fog soha többé rossz rutinból, feyelmezetlenül játszani.

És különben nagyon fiatal társulás ez ahhoz, hogy beszélni lehessen róla. Amit megengedtem magamnak, azt a szubjektív hangvétel igazolhatja, amely kizárólagosan az én szemszögöm, nem a napló őszintesége, de talán hazugság sincs benne. Így gondolom *ma*, lehet, hogy *tegnap* mást gondoltam, és *holnap* mást fogok gondolni. Illanó szakmánk dialektikája. Egyébként mindegy, mit gondol egy színész. Egy a harminc közül. Egy az ezer közül. De kérdeztek. Most először. Ez lenne életem első interjúja, ha az lenne. (Nem hiányzott: néhány flekk közhellyel kevesebb!) Így jobban jártam: nem kell kontrollálni, mit adtak a számba. Rosszabbul jártam: nem tudok mindent rákenni az újságírókra. Íme mindennek néhány oldal, sőt több van; attól függ, honnan nézzük, mivel nézzük, meddig nézzük, minek nézzük?! S ennyi egy pártoskodó esküdtszéknek is elég.

Kedvenc idézetem kedvenc írótól, sőt szerzőmtől, Füst Milántól:

„Azt feleled nékem — ez nincs egészen úgy. — Semmi sincsen egészen úgy — felelem én. Vagyis minden, amit mondani tudok, esetleg tizenöt szempontból érvényes, a tizenhatodikból nem. S lehet, hogy néked éppen ez a tizenhatodik szempont tetszik legfontosabbnak. Akkor megbuktam nálad.”

P. S. Kommentár nélkül:

Hogy milyen nehéz manapság lépést tartani a felgyorsult idővel: mikor a cikket írtam még *emésztettem* Kerényit, mire nyomdába kerül, már *sajnálom*, hogy távozik, és még azt sem tudjuk, ki lesz helyette.

KOÓS OLGA

Fazekas Mihály: Kunmadaras juhászata

Fazekas Mihály, a karcagi tanár-néprajzos első, nyomtatásban megjelent könyve a tágabb szülőföld, a Nagykunság egyik településének juhászátát mutatja be.

Örömmel üdvözölhetjük a szerző témaválasztását, mert olyan környezetben vizsgálja az állattartás egyik válfaját, ahol társadalmi-gazdasági és történelmi okok következtében több archaikus vonás előkerülésének reményében kezdetett gyűjtőmunkájához.

A Nagykunságba IV. Béla telepítette a kunokat, akik a betelepülést követően még hosszú ideig a pogány vallást követték, s megélhetésük fő forrását a nomadizáló állattartás képezte. A természeti környezet — vizenyős, mocsaras rétekben gazdag táj — a Nagykunság népének betelepülésekor magával hozott életformája, továbbá a hódoltság idején kialakult sajátos életkörülmények mind konzerválólag hatottak az állattartásra.

A területválasztás nemcsak az archaikus vonások esetleges fennmaradása szempontjából érdemel figyelmet, hanem azért is, mert sajátos birtokviszonyok között élő, jobbágyi kötöttségektől mentes települést vont vizsgálataiba, ahol nem volt nagybirtok, s a pásztorokás szervezése és szabályozása a tanácsnak, a *communitas*nak volt kiemelt feladata.

A szerző a XVIII. századtól egyre jelentősebbé váló juhászatot vizsgálja igen alaposan, részletekre kiterjedően, sok idős ember, főként juhász emlékezetére és a régi, írásos forrásanyagra bőségesen támaszkodva. Feldolgozásába bevonja a különböző múzeumok adattárában található korábbi gyűjtéseket, illusztrációs anyagát pedig archív felvételekkel egészíti ki.

A másfél évtizedes gyűjtőmunka több intézmény közreműködésével a megyei tanács és a kunmadarasi Nagyközségi Tanács kiadásában jelent meg; a munka egyúttal a szerző bölcsészdoktori disszertációja is.

A könyv szerkezeti felépítése világos, a néprajzi hitelesség és a részletes, dokumentatív értékű leíráson túl olvasmányként is élvezetes, a szélesebb közönség számára közérthető; minden téren megfelel a magas szintű, ismeretterjesztő munka követelményének is.

Fazekas Mihály tanulmányát — az arányok szerencsés betartásával — kilenc fő fejezetre osztja.

Az első fejezet a vizsgált terület gazdasági-társadalmi történetét mutatja be. A terjedelem rövidege indokolt, hiszen *Kormos* László révén kitűnő községtörténettel rendelkezik Kunmadaras, részletesebb adatokat ennek forgatásával nyerhetnek az érdeklődők. Gazdag statisztikai anyagra támaszkodva ez a fejezet foglalkozik a madarasi állattartással, ezen belül a juhászat időnként változó szerepével, tesz összehasonlítást a többi, főként nagykunsági település juhállományával.

Itt vizsgálja a szerző a korábban oly jelentős egyéni juhállomány 1956 utáni alakulását, s vonja le a csökkenő juhtartó alapján is azt a fontos következtést, hogy akik juhot tartottak, mindig az egyéni gazdaság számára legkifizetődőbb darabszámot tenyésztették.

A második fejezetben a pásztorrá nevelődésről, a juhászat különböző típusairól, a hagyományos pásztorcsaládokról, a pásztorok közti rangsorról, bérezésükről tájékozódhatunk. Alapos levéltári forrásanyagot felhasználva közli a szerző különböző időmetszetekben a pásztorok — főként a juhászok — bérét, melyben a legutóbbi időkig fontos szerepet játszott a természetbeni juttatás: a gabona, egyéb élelmiszerek és ruhaneműk.

Fontos része Fazekas Mihály tanulmányának a legelő és a legeltetés bemutatása, ahol a redemptusokra és a birtoktalanokra vonatkozó legeltetési szabályokra is kitér. A legeltetési rendet a következőkben összegezi: a kunmadarasi Nagylegelő területének használata a XVIII. századtól a szervezés és használatbavétel területén csak némi változást mutat, de változatlan abban, hogy mindig kisebb földtulajdonnal

rendelkezők vették igénybe szántóterületüknek megfelelő arányban.

Ez a fejezet ismerteti a juhok első kihajtását, a *kiverést* a legelőre, továbbá a juhász egy hagyományos munkanapját, terelődészközét, a *kompót*, illetve a juhász munkáját segítő állatokat, a kutyát és a szamarat.

A következő részekben a pusztai juhászatot és az egész Alföldön hasonló — éppen ezért csak röviden bemutatott — pásztorépitményeket elemzi a szerző, majd a juhászat hasznáival ismerteti meg az olvasót.

Fazekas Mihály tanulmányának értékes része a gyapjú szerepének, gazdasági hasznának sokoldalú bemutatása, a Kunmadarast messi vidékről felkereső gyapjúcsapók, illetve gyapjúkereskedők és a koronként változó gyapjúárak, értékesítési lehetőségek számbavetele; megállapítva, hogy a gyapjú mindig komoly bevétele volt a madarasi juhtartóknak.

A juh gazdasági hasznosságának értékelésekor a szaporulat értékesítésére, a juhtej és termékeinek szerepére a juhászok és juhtartók életében egyaránt kitér.

Logikusan kapcsolódik ehhez a fejezethez a juhászok vagyoni helyzetének bemutatása, mely végre eloszlatni látszik azt a lassan meggyökeresedő tévhitet, hogy juhász csak szegény ember volt; a juhászok kétségkívül a szegényebb rétegből kerültek ki, de nem tartoztak a gyonytalanok közé.

Az őszi behajtás után a juhászok munkamenete megváltozott, a juhtartó gazdákat esetenként felkeresték, a beteg állatokat gondozták. Ezeknek a gazdálátogatásoknak életszerű bemutatása egyúttal a gazda és a juhász közti patriarchális viszonyt is dokumentálja.

A rendkívül alapos munkának kevésbé vizsgált területe a juhászok folklórja. Terjedelmi okok is közrejátszottak abban, hogy a szerző több folklórhoz kapcsolódó, de kevésbé részletezett adatot mutat be.

A pontos, precíz adatgyűjtés, az ízes, népi nyelvezet megtartása, a ma már pótolhatatlan archív felvételek együtt, de külön-külön is a szerző témaismeretét és kutatói alaposágát bizonyítják. Könyvét haszonnal forgathatják nemcsak a szűkebb szakma, a néprajz kutatói, hanem minden Nagykunság iránt érdeklődő.

FÜVESSY ANIKÓ

Balogh Elemér: Szépségverseny

A prózáiróvá válásnak megvan nálunk a hagyományos útja: folyóiratokban közölt novellákkal kezdődik, antológiákban folytatódik, hogy végül eljusson az első novelláskötetig.

Balogh Elemér útja eltér az általánosnak tekinthető modelltől. Pályáját regényekkel kezdte. Publikált ugyan néhány elbeszélést és hangjátékot is, de eddig megjelent mindkét kötetében regényt ad közre, tehát par excellence regényíró.

Maga az a tény, hogy valaki kezdőként ír regényt, vállalva többek között a közlés nagyobb kockázatát, önbizalmat és hivatástudatot föltételez, bár az eredményt mindez nem szavatolja.

Első könyve, az *Ússzatok*, halacszkák — sikeres tévéfilm született belőle — magán viseli a szerkesztési és stílári bizonytalanság, tapasztalatlanság sok jelét. Matics Ráfael szökeése a szociális otthonból nem igazi dráma, a szerző külsődleg „költői” eszközei elidegenítik a főhóst az olvasótól. Nyomasztóan áll közöttük az író a maga, jól látható, eszközeivel.

De miért kell minderről beszélni a Szépségversenyéről szólva?

Azért, mert a Szépségverseny igazi helyét és jelentőségét a másik regény-nyel összehasonlítva határozhatjuk meg.

A Szépségverseny, ugyanúgy, mint az *Ússzatok*, halacszkák, a szó hagyományos értelemben vett regény, fiction, amelyben a szerző elmondja, hogy hol volt, hol nem volt... nem dokumentum, nem önéletrajz, noha az önéletrajzi elemek nyílt beépítése az írásba divat napjainkban, mint ahogy ellentéte a dokumentum (olykor csinált) teljes személytelensége is.

Egy női munkásszállás ritka ünnepnapján játszódik a cselekmény nagyobik része. Elkészül a kultúrterem, avatását szépségversennyel akarják emlékeztetessé tenni. A nagyvárosban gyökértelenül vegetáló lányok, ki tudja hányadszor, úgy érzik, ez az esemény valamilyen módon változtatni fog az életükön. A készülődés közben feltárul a munkásszálló és a gyár társadalmi mikropiramisa.

A „piramis” legalján Skrudenkáné áll, aki a maga széthullott életével, ötvenévesen, alkoholistán, túl minden illúzió és a változtatás reményén került a munkásszállásra. Őt követi Anci, a lányanya, akinek a „fogatlan Gyuri bácsi” az egyetlen „esélye”, s reménye,

hogy Zolikát kiveheti az állami gondozásból. Utána jön Zsuzsi, Krisztina és a lányok többsége, a maga csodavárásával, majd Klári, akinél a csoda teljesülni látszik, pedig csak takarítani jár egy légikisasszonyhoz, akitől némi pénzt és levett „cuccokat” kap. Stella, a légikisasszony már maga a csoda a lányoknak, pedig mint Klári egyszer végiggondolja, még vele is pimaszkodhatnak a repülőn utazó spicces férfiak... s, aki maga is lesi, hogy Blaise alias Balázs, megérkezzen hozzá Svájcból... Klári számára a határ itt összemósodik, csupán sejtí, hogy a piramisnak sokkal följebb van a csúcsa, olyan megszese, ahová ő már nem is láthat.

A szépségverseny estéjén a lányokat megérinti a csoda szele, de hamar rá kell jönniük, hogy csodák nincsenek, Skrudenkánénak az alkohol marad, Ancinak a fogatlan Gyuszi bácsi, Irmának a részeges, mitugrász Melles Lajos, Klárinak pedig a Blaise képviselte álomvilág széthullása után az ötvenfiléres órabéremelés kikunyerálása a művezetőtől, egyébként természetes jogának tartja, hogy fogdoshatja a szalag mellett dolgozó lányokat.

Balogh Elemér hősei olyan „megaláztak és megszorítottak”, akik alig vannak tudatában helyzetüknek, természetesnek tartják a környezetet, amiben élnek illetve a változtatás vágya reálisan csupán a következő lépést tudja ki mérni. Lényeges, alapvető változtatást csak álmaikban élnek át, de tudják, hogy az álmodozásnak mindig keserű kiábrándulás a vége, jobb tehát a kis dolgokkal, a következő lépéssel törődni, és lehetőleg elfogadni mindent, amit az élet önmagától ad, hiszen megtörténhet, hogy még attól a kevéstől is el esik, aki válogat.

Bukott, sőt eleve bukásra ítélt kis egyéni lázadások története Balogh Elemér regénye, bár a bukás oka különböző. Matics Ráfael elszigetelt, beszűkült élete akadályozza, hogy fölmérje saját helyzetét: azokhoz szökne, akik tíz éve dugták be a szociális otthonba. Szökésében van valami don quijotei hősiesség, csak vereségének hogyanja kétséges, ténye semmiképpen.

Klári szintén naív és eleve vereségre kárhoztatott lázadó. Ő sincs tisztában helyzetével, azt hiszi, egyszerűen a „csoda” révén bekerülhet Stella álomvilágába. Alakja jóval árnyaltabb Matics Ráfaelénél, nem hiányzik belőle Stella dehumanizálódott, szép emberi érzésekre képtelen világának csábítása sem, elszertné Blaise-t Stellától, de őszinte, igazi szerelemmel, s ez ott nevetéges naivitás. Amikor győzhetne Stella és Blaise világának törvényei szerint, vereségnek érzi készülő győzelmét, s elfut. Kicsit sarkított világ a regény világa, a munkásszállási vegetálás és a lányoknak csak prostituálódás árán elérhető „csodavilág” között nincs átmenet. A társadalomnak e rétegében azonban a távlatok mások, az egyszerű, hétköznapi emberi lét, a család melege, a lakás, a gyerekek, maga is a csoda szférájába tartozik, s csoda és csoda között már alig van minőségi különbség.

Balogh Elemér második regénye öszszehasonlítva az elsővel, egyértelmű továbblépést bizonyít: alakjai árnyaltabbak, szerkezete arányosabb, stílusa egy ségesebb. Mindez alapot ad arra, hogy érdeklődéssel és derűlátóan várjuk Balogh Elemér újabb könyveit. (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1980)

BISTEY ANDRÁS

